

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Petr Šulka

„Chomutov 1945-48“

„Chomutov 1945 – 48“

V Praze, 2011

prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu. V
...dne... podpis

Práce Chomutov 1945-1948 se zabývá poválečným děním v Chomutově a jeho okolí s důrazem na příchod a každodenní život osídlenců. Jako prameny práce využívá jak archivních dokumentů, tisku, odborné literatury a internetových zdrojů avšak stěžejním zdrojem informací jsou přímí účastníci události a jejich vzpomínky a svědectví. V úvodu se práce pokouší nastínit soužití české menšiny s německou většinou v předválečném období, v krátkosti události roku 1938, připojení a život ve Velkoněmecké říši až po její pád a znovu připojení Chomutova k obnovené Československé republice. V další části se pak práce zabývá odsunem a perzekucí německého obyvatelstva a jeho vztahy s nově příchozími. Ve stěžejní části se pak práce pokouší nastínit život přistěhovalců v tomto období. Za pomoci vzpomínek pamětníků se zčásti podařilo zmapovat každodenní život osídlenců. Jsou zde popsány všední problémy se zásobováním, zdravotní péčí a například se školstvím a dětstvím v této oblasti. Pozornost je věnována především vzniku společnosti, které vznikalo často ve velkých bolestech a z lidí pocházejících z mnoha zcela odlišných a nepřátelských kultur. Není opomenut ani krátký pohled na tehdejší regionální kulturu, sport a politickou situaci. Práce by měla být přínosem ke studiu dosud málo probádaného období.

klíčová slova: Chomutov, 1945-1948, poválečný vývoj, odsun,

Bachelor's thesis "Chomutov 1945-1948" deals with post Second World War events in Chomutov and its outskirts with an emphasis on everyday life and the resettlement of this area after expulsion of the ethnic Germans. The thesis is based primarily on printed, archival and Internet resources but as key information sources are used narrative of direct participants in these events and their memories and testimonies. In the introduction, the work attempts to outline the coexistence of the Czech minority in the pre-war period, briefly events in 1938, and life in the Third Reich to its collapse and reconnection of Chomutov to the Czechoslovak republic. In another part of the work the author is concerned with the deportation and persecution of the German population and its relations with the newcomers. The central part of the work is trying to outline the life of immigrants in this period. Using eyewitness accounts, it was possible to map the daily life of settlers and their problems, such as everyday supply problems, health care, education and childhood in this region. There is also mention about regional culture, sports and political situation. The work presents the development of a society that arose often in great pain; the society with many people coming from completely different and opposing cultures. The work "Chomutov 1945-1948" should be beneficial to study this little explored period.

keywords: Chomutov, 1945-1948, post-war period, deportation

Úvod

Ve své práci bych chtěl zmapovat dění na Chomutovsku v letech 1945 až 1948, ve kterých došlo v našem regionu k dramatickým a doslova zlomovým událostem. Nejdůležitějším jevem, který ovlivňuje svým dalekosáhlým dopadem život na Chomutovsku a vůbec v celých severních Čechách dodnes, byl odsun obyvatelstva německé národnosti, které v důsledku 2. světové války muselo odejít z kraje, ve kterém bylo dosud dominantní (i když, jak si ukážeme později, nebyl to odsun až tak masový a brutální jak se dnes často prezentuje) a příchod nového obyvatelstva, které v často s velkými bolestmi a sporech v poměrně krátké době vytvořilo novou společnost, kterou bychom v moderním pojmosloví mohli s čistým svědomím nazvat multikulturní.

Právě příchodem nového obyvatelstva, jejich životem a obnovou kraje by se měla tato práce především zabývat. Jeho tehdejší konání a vůbec jeho motivace k přestěhování do tohoto kraje je dnes často překrucováno a demonizováno. Často je mu vytýkáno rabování, kruté chování a vraždy, kterých se měli dopouštět na odcházejícím německém obyvatelstvu. Naopak německá společnost je v moderní žurnalistice a v médiích velmi často idealizována a glorifikována, jako téměř ideální společnost pracovitých lidí prosta jakéhokoliv násilí a nenávisti. Tato práce by měla vnést více světla do těchto v poslední době tak často tradovaných mýtů, které jsou rozšiřovány k podpoře různých ideologií a zájmů různých mocenských skupin a napomoci je vyvrátit.

I na samotný život novousedlíků v poválečném kraji se nabalilo mnoho mýtů a legend. Představy o bohatém kraji, ve kterém lze přijít bezpracně jednoduše k velikým penězům, stejně jako fámy o výborném zásobování a životě v materiálním blahobytu, které se rozšířili u obyvatelstva především ve vnitrozemí Čech a na Slovensku byli více než přehnané. Jak si ukážeme na výpovědích lidí, kteří se v této době na Chomutovsko přistěhovali, opak byl spíše pravdou.

Bohužel v posledních 20 letech u nás nevyšla práce zabývající se příchodem a životem novousedlíků v pohraničí, která by využívala nově otevřených archívů a pramenů, které nebyly za komunismu dostupné a bohužel ve své většině jsou ještě dnes nevyužité a nezpracované. Ani u komunistických historiků nebylo toto téma díky své politické ožehavosti právě v oblibě. Určité výjimky tvořily jen mezní události období, kterým se chci ve své práci zabývat – tedy konec války a odsun původního německého obyvatelstva a únor 1948. Po roce 1989 se však tak říkajíc „změnila znaménka“ a to co bylo před listopadem jednoznačně hodnoceno jako kladný vývoj, bylo po něm stejně extrémně zatracováno. Z prací, které kumulují oba extrémy, můžeme jmenovat např. knihu Františka Zábranského Chomutov – Historický průvodce a zajímavosti města z roku 1978¹, která nekriticky opěvuje odsun a únor 1948. Z opačného soudku je práce Tomáše Staňka Perzekuce 1945² (ta se však dotýká Chomutovska jen velmi okrajově) nebo od stejného autora Tábory v českých zemích 1945-1948³. Jedinou prací, která se zabývá poměrně nezaujatě situací v regionu v letech 1945-48 je práce Petra Raka Chomutov 1252-2002⁴, která nezaujatě sumarizuje události v těchto tak hektických letech. K roku 1945, osvobození a tématu odsunu na Chomutovsku jsou pak velmi cenné práce Vlastislava Růžka.⁵ Vzhledem k výše řečenému je tedy k mnoha pracím potřeba přistupovat velmi opatrně a s kritickým pohledem. A to bohužel platí jak u autorů předlistopadových tak i pracujících ve svobodném prostředí.

¹ Zábranský, František. Chomutov – Historický průvodce a zajímavosti města. Chomutov, 1978.

² Staňk, Tomáš. Perzekuce 1945 : Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích v květnu - srpnu 1945, Praha, 1996.

³ Staňk, Tomáš, Tábory v českých zemích 1945-1948, Šenov u Ostravy, 1996.

⁴ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002.

⁵ Například Bývalý okres Chomutov 1945 - 1947. Odsun německého obyvatelstva, Chomutov, 1995 a Rok 1945 na Chomutovsku, Chomutov, 1995.

Z vysokoškolských prací lze vyzdvihnout diplomovou práci Jakuba Haviara z roku 2009 *Osídlování Chomutovska v letech 1945-1952*⁶, která rozebírá téma osídlování Chomutovska skutečně do hloubky a přináší k němu veliké množství statistických a demografických údajů. Autor si všímá však především „velkých dějin“ a celého území Chomutovska zatímco já se v této práci chci zaměřit především na Chomutov a na život obyčejných lidí.

Co se týká archiválií, jsou ve většině případů především k období těsně po osvobození značně nekompletní. V minulém režimu došlo také ke skartování části fondů v pozdějším období (1953 a 1959). Došlo k tomu především proto, že v mnoha archiváliích mohli být později mnozí vysocí činitelé KSČ na okrese značně kompromitováni. Ostatně k „čištění“ dokumentů došlo na ONV v Chomutově těsně před předáním dokumentů do okresního archívu.⁷ Velmi omezujícím faktem byla také značná roztržitost a fragmentárnost fondů, které silně omezují práci s nimi. Vzhledem ke skartacím se také prameny archivní povahy stávají poměrně tendenčními, neboť se v nich zachovalo jen minimum pramenů, které by odhalovali skutečné tvrdé poměry ve městě a chování tehdejších pohlavárů. Mnoho zpráv je už také napsáno ve značně zdeformovaném, téměř pro komunisty oslavném stylu (především na zprávách o politické situaci ve městě je již jejich vliv značně vidět). Již roku 1951 si mnozí archiváři také stěžovali na značné rozdíly v úrovni zápisů z různých úřadů či vsí.⁸ Proto je potřeba k archivním materiálům přistupovat velmi opatrně. Navíc se většina archiválií nezabývá tématy, která jsou páteří práce, tedy život a každodennost na Chomutovsku.

Základními prameny se k těmto tématům stali především lidé, kteří v této době na Chomutovsko přicházeli a žili. Podařilo se mi získat několik poměrně unikátních svědectví, která se mi podařilo opřít o archivní materiály. Jejich

⁶ Jakub Havíar, *Osídlování Chomutovska v letech 1945-1952*, Praha, 2009, s. 104. Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin.

⁷ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, Inventář str. XVIII

paměť byla i po více než 60 letech skutečně výborná a podařilo se mi zaznamenat skutečně unikátní svědectví. Bohužel jsem musel oželeť několik svědectví, neboť zaúřadoval věk pamětníků a již nebyli schopni předat dále své vzpomínky. Snažil jsem se také vybírat pamětníky z co nejvíce rozdílných prostředí a s co nejširších sociálních vrstev a získat tak poměrně široký a reprezentativní pohled na tehdejší dobu. Výběr byl však vzhledem k době, která od sledovaného období uběhla, již značně omezený (obzvláště v mužské části populace). I přes to, že jsem počítal s obrovskými výpadky paměti, byl jsem velice překvapen nad úrovní a hloubkou vzpomínek, které uvízly v paměti lidí, kteří jsou dnes často vysoko nad 80 rokem života. Vzpomněli si na velikou řadu detailů, které doplnili o řadu dalších poznatků, jak práce mnoha autorů, tak řeč archivních pramenů, často je ale i vyvraceli. Bohužel, čas je v tomto věku nemilosrdný a dva z mých svědků jsou dnes již po smrti a jeden je ve velmi vážném stavu v nemocnici. Tímto bych jim chtěl také poděkovat a vyjádřit svoji vděčnost za to, že se mnou o své zkušenosti a vzpomínky podělili.

V mém natolik rozsáhlém tématu nelze hovořit o užití pouze jedné metody historické práce. Použil jsem především metody přímé, ve které jsem se snažil rekonstruovat poválečný život na Chomutovsku, metody mikrohistorické, ve které jsem se chtěl zaměřit především právě jen na tuto regionálně danou oblast a metody orální historie, ve které jsem využil přímých svědectví účastníků událostí na Chomutovsku v této době. V přístupu k časové posloupnosti dávám přednost postupu diachronnímu.

Při použití orální historie jsem jako vzor používal především knihu Miroslava Vaňka Orální historie. Metodické a „technické“ postupy⁹. Bohužel jsem při jejím využití narazil na mnoho problémů. Především lidé, se kterými jsem hovořil (tedy starší generace) odmítala hovořit na diktafon o některých

⁸ SOkA Chomutov, Fond ONV Chomutov, Inventář str. XV

⁹ Vaněk, Miroslav a kolektiv: Orální historie: Metodické a "technické" postupy, Olomouc, 2003.

aspektech svého života, případně se při jeho zapnutí začali chovat škrobeně (například paní Halvoníková, která měla ve zvyku se vyjadřovat velmi jadrně, hovořila při zapnutém diktafonu velmi spisovně, a o mnoha věcech, o kterých mluvila zcela otevřeně, se odmítala vyjádřit). Rozhodl jsem se tedy od jeho použití upustit a použít tužku a papír. To však mělo podobné výsledky, takže i od zápisu jsem musel upustit a poznámky jsem si udělal až po rozhovoru. Velkým problémem také bylo udržení tématu. Svědci velmi často od témat odbíhali, jak do pozdějších období svého života, tak naopak zpět před jejich příchod na Chomutovsko. Vzhledem k tomu, že jsem měl kvůli mé snaze o udržení tématu nepříjemný konflikt s jedním s pamětníků, rozhodl jsem se nechat slova plynout a nechat je „vypovídat“ (bylo smutné, že i když mnozí z nich mají velké rodiny, mluvil jsem s nimi po dlouhé době jen já). Nakonec jsem se rozhodl jejich vzpomínky zakomponovat do své práce a nechat je posoudit, zda jsem je zaznamenal správně a případně je jejich příběh nechat doplnit.

1.Chomutov 1938-45: od monolitu po Babylon

Pro pochopení událostí v poválečném období, musíme alespoň v nástinu připomenout, co se dělo v letech předválečných a válečných. Příliv cizinců do této oblasti totiž nezačal s koncem 2. světové války, nýbrž už během ní. Mnozí, kteří během ní přišli a to jak z Východu, tak i ze Západu se měli později stát trvalými obyvateli Chomutovska. Avšak zatím nepředbíhejme událostem.

Stejně jako v celých Sudetech se i v Chomutově v roce 1938 z rozjitřeného německého nacionalismu zdvihla vlna násilí vedoucímu proti ostatním obyvatelům. Touhou místních Němců (i přes časté deklarování něčeho jiného) nebylo totiž nic jiného než vytvořit monolitní jednonárodní územní celek, který měl být začleněn do sousední Třetí říše a tomuto snu ostatní národnosti, když ne přímo bránili jako Češi, tak tvořili etnickou skvrnu na jinak „rasově čistém“ Sudetoněmeckém etniku. V tomto případě mluvíme především o židech, kteří se jinak hlásili k německé státní příslušnosti a několika desítkám kočujících Romů.

Jaké tedy bylo složení obyvatelstva Chomutova před Mnichovským diktátem? Při sčítání lidu v roce 1930 bylo z celkového počtu 33279 občanů města Chomutova 4449 občané české národnosti a 440 se hlásilo k židovskému náboženství¹⁰, i když, jak už jsme poznamenali výše, tyto lidé se většinou hlásili k německé národnosti. Z těchto čísel jasně vyplývá naprostá dominance německého živlu (86,6% z čehož se 1,3% hlásilo k židovskému náboženství) v Chomutově nad Čechy (13,4%).

Pokud se týká mezinárodnostních vztahů, nelze říci, že by byly někdy srdečné. Pokud bychom hledali to správné slovo, kterým bychom je mohli nazvat, bylo by to spíše slovo korektní. Češi měli své vlastní spolky, sdružení a politické strany (jedinou výjimkou byla komunistická strana, která byla

společná), které byli z německé strany respektovány, stejně jako Češi respektovali své německé protějšky. I přes soustavná vítězství nacionalistických stran po celé období první republiky nedocházelo až do převzetí moci v Německu Hitlerem k žádným větším národnostním sporům či srážkám. K největší národnostní srážce (pokud samozřejmě nepočítáme demonstrace Němců 1918-19 proti vzniku ČSR) byla hromadná bitka při fotbalovém zápase Dne 6. listopadu 1927 mezi příznivci a hráči Českého Lva Neštěmice a FC Komotau, při kterých musela zasahovat i policie. Na výtku německého nacionalistického tisku, že by měly být zakázány mače mezi národnostmi a český sport zcela ignorován, odpověděl místní sportovní klub konstatováním, že sport nezná hranic ani národů, čímž celou záležitost uzavřel.¹¹

Bohužel, s nástupem Hitlera k moci čas nevinného fotbalového pošťuchování odezněl a nastal čas tvrdých pŕetek, při kterých tekla krev. V krizových letech 1937-8 jich bylo nepočítaně a není jak v možnostech této práce, tak v jejím záměru je zde popisovat. Každopádně již v dubnu 1938 začala místní SdP evidovat všechny své nečleny, jejich národnost, náboženskou příslušnost a politické smýšlení. Dokonce byl k tomuto „sociologickému výzkumu“ vytištěn i speciální formulář.¹² Následně byl tento seznam použit po Mnichovu k vyhledání, perzekuci, případně i zatýkání politických odpůrců a v dalších letech byl využit při transportech chomutovských židů.

Geneze chování Němců v roce 1938 byla od připravenosti (a v mnoha případech i provedení) hrubého násilí během roku až k absolutnímu nezájmu, přehlížení či výsměchu vůči české menšině po Mnichovské dohodě. Samozřejmě nemůžeme odsoudit všechny německé obyvatele jako agresory. Paní Zetková, která se narodila a žila v předmnichovském Chomutově, například

¹⁰ Statistisches Gemeindelexikon der Czechoslovakischen Republik I., Land Böhmen, Prag 1935, s. 98

¹¹ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 89.

¹² Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku, Praha, 1990, s. 50.

vzpomíná na německou rodinu, se kterou se jejich rodina přátelila a která odsuzovala postoje majoritní německé společnosti k ČSR a příklon k Hitlerovi. Dokonce jim během jejich odjezdu pomáhali s balením a nakládáním na vůz, na což jejich němečtí soukmenovci nahlíželi se značnou nevolí. Zetkovi zůstali s touto rodinou v kontaktu i během války. Na tuto rodinu byl však ze strany jejich okolí nesnesitelný nátlak jako na „čechomily“ a sociální demokraty a proto se v roce 1940 rozhodli přestěhovat do Hamburku, kde otec rodiny jako zkušený dělník získal přes známé práci. Bohužel, od roku 1943 o nich Zetkovi nic neslyšeli a jejich další osudy jsou tedy pro nás neznámé.¹³ Stejně lze ocenit odvážné chování německého sociálně demokratického spotřebního družstva Svépomoc (Selbsthilfe), které se jako jedno z mála odvážilo i přes nacistický nátlak, jak nechat si zrekvírovat svoje motorová vozidla během mobilizace, tak je i po jejich navrácení propůjčit stěhování uprchlíků do vnitrozemí. Bylo však jen málo jedinců, kteří se chovali jako dva výše uvedené příklady.

Z Chomutova se po září 1938 vystěhovala dominantní část českého obyvatelstva. V samotném Chomutově přežilo vládu nacistů jen asi 50 až 80 Čechů (bohužel přesné údaje nám schází).¹⁴ Z původního židovského obyvatelstva (440 obyvatel v roce 1930) se nevrátil z transportů, které začali roku 1941 (pokud tedy neutekli společně s Čechy), pokud je autorovi známo, nikdo.¹⁵

Byli to také židé, kteří jako první „ochutnali“ nové pořádky v Chomutově po připojení k Říši. Již 6. října 1938 se v místních hostincích a restauracích objevili tabulky „Židy neobsluhujeme!“ a na domech a obchodech místní židovské komunity nápisy typu „Jude“ či ještě útočnější „*Saujude*“. Je třeba

¹³ Rozhovor s paní Zetkovou ze dne 25. 1. 2011.

¹⁴ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 104.

¹⁵ Zde je potřeba poznamenat, že většina židů se před válkou se hlásila k německé národnosti a vzhledem k tomu, že se při poválečném odsunu používalo právě tohoto klíče, mohl být mnohý přeživší chomutovák židovského vyznání odsunut aniž by se nám o jeho osudu zachoval záznam. Je

podtrhnout, že se tak dělo zcela z iniciativy místního obyvatelstva. Jednotky Říšské branné moci, kdy došlo k plnému převzetí moci německými úřady a zavedení všech nacistických zákonů, do města dorazili až 9. října 1938 v poledne!¹⁶ Dne 21. října byli všichni židovští studenti a studenti z výrazně protinacistických rodin vyloučeni ze studia na chomutovských středních školách (bylo použito seznamu, který byl zmíněn výše). Zároveň se začalo i s arizací židovského majetku. Přesně měsíc po převzetí moci Německou říší (9. listopadu 1938) se i v Chomutově, tak jako v celé Říši udála tzv. křišťálová noc, během níž byla vypálena místní synagoga a místo, kde stála, bylo po odklizení trosek přejmenováno na Schörnerovo náměstí, po známém rakouském antisemitském a antislovanském politikovi z dob Rakouska-Uherska. Od 15. října 1941 museli všichni židovští obyvatelé města nosit žluté hvězdy. Ve stejném roce začaly i transporty židovského obyvatelstva do koncentračních táborů, které byly ukončeny do poloviny roku 1942. Tím se de facto uzavřela téměř osmisetletá historie chomutovské židovské komunity...¹⁷

O něco lépe se vedlo českým starousedlíkům, kteří neodešli s Československou armádou v říjnu 1938 za novou hranici okleštěné republiky. Pro opravdu okleštěnou skupinku Čechů (jen pro připomenutí: ze 4449 obyvatel, kteří se v roce 1930 v Chomutově hlásili k české národnosti, válku přímo v Chomutově přežilo jen kolem 50-80 jedinců.) však nastaly také krušné časy.

I přes naprostou marginalnost české minority ve městě byl na ni vyvíjen poměrně značný nátlak na přijetí německé národnosti, a pokud ji dotyčná osoba odmítla, byla tlačena k odstěhování do Protektorátu. Tyto tlaky vycházeli především od místních činovníků. Naopak, úředníci, státní zaměstnanci a

zdokumentováno, že se mnohá oběť holocaustu stala také součástí poválečného odsunu.

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Vysídlení_Němců_z_Československa#.C5.BDId.C3.A9>

¹⁶ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002. s. 105.

¹⁷ Růžek, Vlastislav. Chomutovští Židé - In: Památky-příroda-život. -- Roč. 21, č. 3, 1989, s. 85-87.

dokonce i činovníci NSDAP, kteří přišli po obsazení Sudet z Říše, se k Čechům chovali poměrně korektně a profesionálně.

Jak mohl být takový nátlak od místních brutální, nám ukazuje případ pana Jaroslava Nevařila, který měl v pronájmu hostinec Národní dům v Chomutově. Ten se po mnoha fyzických útocích, jak na svoji osobu, tak na svůj podnik, který se několikrát podařilo místním členům SA „vybít“ a těžce poničit. Po několika pokusech o jeho vypálení se ze zoufalství v roce 1940 pan Nevařil, raději rozhodl dobrovolně odejít ze života. S jeho skolem a s tím spojeným zánikem českého Národního domu ztratila místní česká komunita poslední ryze české veřejné prostředí, kde se mohla scházet a bavit se mezi sebou jen česky, bez přímého dohledu místních Němců.¹⁸

Ve chvílích krátce po Mnichovu se skutečně mohlo cítit místní německé obyvatelstvo jako vítěz. Zbavilo se nenáviděných Čechů a ti co zůstali nebo se později po uklidnění situace vrátili, se dostali do nerovnoprávného stavu a navíc se kvůli svému počtu propadli do naprosté marginálnosti. Stejně tak židovské obyvatelstvo ztratilo rovnoprávnost a navíc (aniž by to samozřejmě zatím někdo tušil) jej čekalo „přesídlení na Východ“. Zdálo se tedy, že místní obyvatelstvo mohlo být spokojeno. Jak uvidíme, s nastolováním nacistického režimu a s přílivem nových obyvatel jak z Říše, tak dělníků, ale i zajatců z různých tažení Wehrmachtu iluze samostatnosti a seberealizace sudetských Němců v rámci Třetí Říše brzy vyprchala.

Již 9. října 1938 byl s příchodem německých vojsk zrušen veškerý spolkový život, na kterém si do té doby obyvatelé Chomutova zakládali, a bylo jen málo těch, kteří by nebyli v nějakém tom spolku či straně registrováni.¹⁹

¹⁸ Zábranský, František. Chomutov - Historický průvodce a zajímavosti města. Chomutov: Odbor školství MNV Chomutov, 1978, s. 181-182.

¹⁹ Již 4. dubna 1938 zanikla chomutovská pobočka recesistických společností Schlaraffie – Komotovia. Na recesi a zábavu zřejmě tenkrát neměl nikdo chuť. Obzvláště ne ti, kteří se chystali převzít moc...

Další zklamání přišlo s přerozdělením uvolněných úřadů a majetků po českých úřednících a obyvatelstvu. Byl konec demokracie a nějakých ohledů na německé obyvatelstvo. Na většinu uvolněných úřednických míst byli dodáni „odborníci“ z Říše (vzhledem k tomu, že v Sudetech byl minimální počet lidí z řad místních, kteří se orientovali v říšském právu a správě to bylo nezbytné) či je obsadili vedoucí členové SdP (od 5. listopadu 1938 asimilované do NSDAP), kteří se ovšem hned z počátku jako „neznámé mocenské faktory“ ocitli na vysokých místech, kde však mnozí neměli prakticky žádnou moc (alespoň v celoříšském rámci). Každopádně, vždy zůstávali, tu více, tu méně, pod bedlivým dohledem soukmenovců z Říše. Nelze se proto divit, že zklamání různých „zasloužilých“ bojovníků s „českou soldateskou“, kteří už se viděli na různých úřednických nebo výnosných vedoucích místech, bylo opravdu veliké. Na tomto místě je třeba podotknout, že mnozí se dočkali až se vznikem Protektorátu Čechy a Morava, kdy byli tito „specialisté na Českou otázku“ opět využiti. Opět však většinou (až na K. H. Franka) na podřadnější místa než lidé ze „staré“ Říše. Popisovat jejich osudy je však mimo rámec této práce. Přesto lze vyvrátit, že za vše co se v Sudetech stalo po roce 1938 špatného, mohli říšští Němci, jak se po válce snažili tvrdit Němci ze Sudet.²⁰

S příchodem 2. světové války nastaly pro obyvatele města i nové strasti. Bylo to především zavedení přidělového systému, který znamenal konec iluzí o blahobytu v hitlerovském státě, a odvod mužů do Říšské branné moci, tedy povinnost, o kterou také moc sudetských Němců nestálo. S příchodem války a

Cajthaml, Marek. Komotovia- Chomutovská Schllaraffie, In: týdeník Nástup, č. 28, ročník 18, 2009, s. 5.

²⁰ Ke ztrátě iluzí o velké kariéře u Sudetského obyvatelstva více zdrojů např. Kural, Václav, Radvanovský, Zdeněk a kol. "Sudety" pod hákovým křížem. Ústí nad Labem, 2002, s. 108.

Volker Zimmermann. Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945), Praha, 2001, s. 145-148, s. 150-151,
<<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/vyhnaní-cechu-z-pohranici-x.html>> vzpomínka Jiřího Vavřiny.[23.4.2011]

prvními mrtvými, které přinesla, se tato povinnost vůči novému státu stala ještě více neoblíbenou.²¹

Začátek války však také znamenal pro Chomutovsko příchod nových obyvatel. Krátce po Mnichovu se na Chomutovsku začali objevovat dělníci z okleštěného Česko-Slovenska, kteří, jak je třeba podtrhnout, se do této již integrální součásti nacistické říše vydali zcela dobrovolně zlákáni sliby Německých náborářů na vysoké výdělky. Pocity z této zkušenosti byly smíšené: Češi zvyklí na vyšší životní standarty, nebyli se svými životními podmínkami v německém průmyslu spokojeni. Stěžovali si jak na vysoké životní náklady, tak na stravu a ubytování. Daleko skromnější Slováci, zvláště ti z vesnic, byli naopak spokojeni. Byli to především nekvalifikovaní dělníci a plat byl pro ně skutečně o něco výhodnější než při práci v českých továrnách. Navíc si je Němci již s vidinou rozštěpení Č-SR předcházeli a často dostávali méně těžké pracovní úkoly.²²

V lednu a únoru se v Chomutově objevilo asi 600 volyňských Němců, kteří se rozhodli k návratu do země svých předků. Vztah místních a příchozích nebyl právě idylický. Tak jako se dívali na sudetské Němce lidé z Říše tak se dívali Sudetští na nově příchozí „soukmenovce z Východu“. Nedochozelo sice k nějakým větším konfrontacím, ale vztah mezi starousedlíky a příchozími rozhodně nebyl srdečný. Bylo v něm až příliš mnoho předsudků a zášti z obou stran. Naopak mezi usedlíky a námezdními dělníky docházelo k poměrně korektním vztahům zvláště po ochladnutí citů a vystřízlivění vůči Třetí říši. Dokonce docházelo i uzavírání partnerských svazků, které ovšem přinášeli v jejich komunitách odsouzení oběma partnerům.

²¹ Kural, Václav, Radvanovský, Zdeněk a kol. "Sudety" pod hákovým křížem. Ústí nad Labem, 2002, s. 317-325.

²² Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha. 1996 .
Rozhovory s paní Paulínou Halvoníkovou, 22. 4. 2010.

Stalo se to i Slovence paní Paulíně Halvoníkové. Ta se zamilovala do místního němce Kurta I. (na přání rodiny jméno nezveřejňuji) a v roce 1940 se jim narodila dcera Helga. To vyvolalo nevoli jak mezi místním obyvatelstvem, tak především mezi „strážci čistoty árijské rasy“ a tak Kurt brzo narukoval (ač byl dělník-specialista) do Wehrmachtu a v roce 1942 zmizel v kotli u Stalingradu. K příběhu paní Halvoníkové se ještě vrátíme.²³

Ostatní už během války přicházeli do Chomutova více méně nedobrovolně. Prvními nedobrovolnými obyvateli Chomutova se stali váleční zajatci. Už v lednu 1940 se začalo se stavbou zajateckého tábora pro 1500 obyvatel, který vybudovali polští váleční zajatci. Do konce 2. světové války se jich ve městě nahromadilo několik tisíc v několika táborech poblíž místních průmyslových závodů. Bohužel přesná čísla schází. V posledních hektických měsících války, které znamenali pro Chomutov, neustálý přísun a přesun jak civilního obyvatelstva, tak vězňů jak těch válečných tak i z koncentračních táborů. Navíc, krátce po válce sovětské orgány mnoho dokumentů týkající se občanů SSSR, pracujících v Chomutově během války, zabavili.

A jak spolu zajatci a místní žili? Zajímavý záznam se nám zachoval z 29. října 1940. V tento den prošel městem průvod dvou oslů, na kterých seděly dvě do hola ostříhané dívky ve věku kolem 18 let a kolem krku měly tabulky s nápisem: *My svině jsme se spustily s válečnými zajatci.*²⁴ Bohužel nebyla zaznamenána národnost „proutníků“, ale dá se předpokládat, že to byl někdo z Francouzů, kteří byli v Chomutově od června.²⁵ Žádný oficiální zdroj se nám o spolužití zajatců a obyvatel nezachoval. Podle paní Halvoníkové bylo chování k západním vězňům poměrně korektní. Navíc s místními poměrně často

²³ Rozhovory s paní Paulínou Halvoníkovou, 22. 4. 2010.

²⁴ Praxe podobných „lidových soudů“ byla ve válečném Německu velice rozšířená. Zakázáno bylo až v říjnu 1941, kdy podobných případů přibývalo. Od té doby se podobné případy řešily bez účasti veřejnosti.

²⁵ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 109. srov. Volker Zimmermann. Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945), Praha, 2001, s. 324.

handlovali dávky červeného kříže a získávali tím různé výhody. Naopak, chování k zajatcům východního původu (Poláci, Sověti...) bylo poměrně tvrdé. Pro všechny pak podmínky přitvrdily po porážkách Wehrmachtu na Východní frontě a Spojeneckém bombardování města v květnu 1943 (které se pak ještě několikrát opakovalo). Samozřejmě se na podmínkách zajetí podepsala s pokračováním války i postupující nouze.

Další skupinou, která se dostala na Chomutovsko nedobrovolně, byli nuceně nasazení. To byli většinou Češi, kteří byli k dispozici, jak díky geografické blízkosti, tak díky tomu, že Chomutovské železářny patřily před válkou Kladenskému koncernu Poldi, takže tamější zaměstnanci místní podmínky důvěrně znali a mohli být bez složitějšího zaškolování okamžitě nasazeni do výroby. Byli to pak po válce především oni, kteří se stali prvními osídlenci kraje. O tom však budu hovořit na jiném místě práce.

Poslední skupinou, která byla však nejpočetnější, byli váleční uprchlíci před postupující Východní frontou a evakuované obyvatelstvo z oblastí ohrožených anglo-americkým bombardováním. První skupina evakuovaných před bombardovací ofenzivou přijela do města v říjnu 1940. Bylo to 295 berlínských dětí. I přesto, jak už jsme naznačili výše, že Chomutovsko nebylo od roku 1943 imunní proti náletům, bylo stále bezpečnější než německé velkoměsta a průmyslové oblasti.

Od druhé poloviny roku se spolu s postupem Sovětské armády na Východní frontě zvyšoval příliv tzv. národních hostů.²⁶ Rozdíly mezi lidmi evakuovanými do oblasti plánovitě a „východními hosty“ byli markantní. Evakuovaní byli na svůj přesun připraveni a podařilo se jim zachránit značnou část svého majetku. Zatímco „národní hosté“ z Východu velmi často utíkali pouze s tím, co měli v době útěku ze svého bydliště na sobě, neboť byli

²⁶ Tedy uprchlíků z východních oblastí Třetí říše, které německá propaganda takto „překřtila“.

přesvědčování vojáky, že se brzy do svých domovů vrátí nebo útok nepřítele přišel tak neočekávaně, že nic jiného než útek bez jakéhokoliv majetku nezbyval. Mnozí, kteří přeci jenom ze svého majetku něco zachránili, i o to málo přišli během svého bezcílného putování po útěku ze svých domovů. A naopak některým, v nacistické straně vysoce postaveným lidem, se dařilo zachránit prakticky veškerý svůj movitý majetek, přičemž „nezištně“ zachraňovali i některé statky obecní.²⁷ Ještě se k tomu vrátíme u chomutovských nacistů.

Nejmarkantnější rozdíl byl však v organizovanosti. Zatímco pro evakuované kvůli bombardování a první východní uprchlíky bylo město schopno ještě v únoru a březnu 1945 zajistit ubytování a sociální zajištění, od dubna se jejich příliv stal již nezvladatelným. Počet obyvatel města tímto nekontrolovaným přílivem přesáhl 50 000.²⁸

²⁷ Knopp, Guido, Exodus - Osud vyhnanců, Praha, 2006, s. 221.

²⁸ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 111-112.

2. Poslední dny nacistické správy, osvobození a první dny v nové republice

Od začátku dubna 1945 rostlo v přelidněném městě napětí. Mnoho Němců rezignovalo na jakékoliv válečné snažení a jejich jedinou snahou bylo dostat se co nejdále od východní fronty a přežít toto válečné šílenství. Ale existovalo ještě poměrně velké procento fanatiků, kteří chtěli bojovat za Führera a Třetí říši do poslední kapky krve. Jejich krvelačnost a touhu po pomstě ještě více hrotily zprávy z fronty a letecké útoky na město. K dalšímu došlo 9. dubna 1945. I když při něm nedošlo k mnoha lidským ztrátám, zasel mezi neněmecké obyvatele města strach. Mnozí zfanatizovaní totiž začali hrozit jejich masakrem na „oplátku“.²⁹ A právě do této vyhrocené situace se do města dobelhal pochod smrti čítající okolo 2000 vězňů, směřující od poboček koncentračního tábora Buchenwald v Sasku přes Horu sv. Šebestiána do Terezína. Jen v samotném Chomutově zůstalo přes sto mrtvých koncentráčnicků. Někteří zemřeli vyčerpáním, ale mnozí byli ubiti nebo zastřeleni jak strážními SS, tak i místními fanatiky. Některé z obětí byly utopeny v městem protékající říčce Chomutovce. Dalších asi 200 lidí skončilo svoji pouť okolo cest, kudy pochod prošel. Mnoho koncentráčnicků, kteří již nemohli dál, bylo na výzvu strážných ubyto civilním obyvatelstvem, které pracovalo na polích při jarních pracích. Argument byl ten, že je třeba šetřit munici pro frontu...³⁰ Na nádraží v Březně u Chomutova v tu dobu již několik dní stál transport vězňů. Během týdne bez jakékoliv pomoci zemřelo žízni, hlady a vyčerpáním dalších 280 lidí.³¹

Toto byl však už poslední záchvěv brutality nacistického režimu. Jeho předáci už měli jiné starosti. 19. dubna 1945 opět došlo k vůbec nejhoršímu

²⁹ Rozhovor s paní Paulínou Halvoníkovou. 28. 4. 2010.

³⁰ Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku, Praha, 1990, s. 82.

Markvart, Pavel. Šedesáté výročí konce druhé světové války In: Chomutovské noviny, Roč. 9, č. 9, s.4.

³¹ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s.110.

bombardování města, kdy bylo téměř kompletně zničeno nádraží a o život přišlo asi 60 místních a neznámý počet uprchlíků a válečných zajatců. Situace ve městě se stala ještě nepřehlednější, neboť jedna úniková cesta z města byla uzavřena. Mnoho uprchlíků se proto rozhodlo pokračovat v úprku na západ pěšky, pro jiné se stal Chomutov konečnou destinací jejich pouti. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že v tomto období byly Sudety a zbytek Protektorátu Čechy a Morava poslední relativně bezpečným zázemím Třetí říše a byli zde nakumulovány miliony uprchlíků.

Již na konci dubna bylo sice jasno, že válka je prohraná, ovšem ještě zdaleka nebylo jasno, kdo bude okupovat Chomutov či, v poslední zoufalé iluzi nacistického režimu, jestli se spojenci nepustí do boje mezi sebou. Po přátelském setkání Američanů a Sovětů u Torgau a pádu Berlína se však situace vyjasnila a bylo jasné, že už je boj Třetí říše prohrán, začali i chomutovští nacisté pátrat po možnostech úniku. Na svých místech však byli ještě drženi mnoha uprchlíky, mezi nimiž bylo velké množství fanatických nacistů, kteří by jakýkoliv náznak nebo pokus o útěk místních považovali za zradu a trestali jej smrtí. Po vypuknutí Pražského povstání 5. května 1945, po průniku Americké armády do západních Čech a jejím zastavení na demarkační čáře a postup Sovětů přes Krušné hory na pomoc Praze se také vyjasnilo, v čí okupační zóně Chomutov bude, nastal z města zběsilý úprk směrem na Plzeň a Karlovy vary. 7. května 1945 opustil město i starosta Eduard Fiedler. Tomu se podařilo zrekvírovat armádní nákladní automobil a na rozdíl od mnoha lidí,³² utekl i se svým kompletním movitým majetkem. Tím se skončila po téměř sedmi letech německá správa města.

³² Fiedlerova kariéra tím však rozhodně neskončila. Byl poslancem zemského sněmu a v letech 1952-60 byl ministrem pro odsunuté, uprchlíky a válečně poškozené v Bádensku – Würtensburgu. <http://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fiedler>, [22.5.2010] Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku. Praha: Teps, 1990, s. 170, Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 111.

Až v podvečerních hodinách 8. května 1945 se objevily první sovětské jednotky, které však Chomutovem jenom projely při postupu na pomoc Praze.³³ K samotnému obsazení města došlo až 9. května 1945 a jeho velitelem se stal major Nosov ze 172. střelecké divize. Okamžitě začala repatriace sovětských válečných zajatců a totálně nasazených spolu s důkladným prověřováním, toho jak se do města dostali. 18. května 1945 opustili město angličtí a francouzští váleční zajatci v koloně nákladních vozů směrem na Karlovy Vary. Vlákem ve stejné době odjelo z města i kolem 1700 občanů Itálie, Španělska a balkánských států. Poslední z nuceně nasazených a zajatců, kdo opustil město, bylo na 1600 občanů Polska.

V noci 8. května 1945 se také aktivizovala česká menšina (vedle nuceně nasazených se jednalo asi jen o 50-80 jedinců). 15 českých starousedlíků se sešlo u Kamencového jezera a projednalo založení národního výboru. Ten byl skutečně druhého dne, v čele s Janem Čermákem, ustanoven. „Československému národnímu výboru“, jak se toto dvanáctičlenné těleso pojmenovalo, se podařilo především stabilizovat situaci ve městě, zajistit místní průmysl před případnými sabotážemi (12. května například převzali správu Mannesmannových závodů. Ty se později stali součástí Spojených Oceláren n. p.) a spolu s českými železničáři, kteří v Chomutově uvízli po velkém bombardování 19. dubna 1945, se pustili do obnovy železničního spojení.³⁴ To se podařilo obnovit 14. května 1945.

Bohužel, neměl tento český orgán ani dostatečnou autoritu a ani sílu, aby potlačil některé excesy, které se po osvobození na Chomutovsku začaly dít. Především to byla pomoc tak zvaných „partyzánů“, kteří se v Chomutově objevili 14. května 1945. Tato 30 – 50 členná skupina, která na Chomutovsko

³³ Konkrétně to byl 10. střelecký pluk Bohdana Chmelnického a 4. gardový střelecký Oderský pluk, In. Binterová, Zdena. Rok 1945 na Chomutovsku, Chomutov, 1995, s.15.

³⁴ Zábranský, František. Chomutov – Historický průvodce a zajímavosti města. Chomutov, 1978, s. 185.

přišla z Lounska, byla tvořena především lidmi dříve trestanými a okamžitě po svém příchodu na „pomoc české menšině“, začala okrádat a terorizovat německé civilní obyvatelstvo. Když se tomu národní výbor snažil zabránit, bylo mu vyhrožováno „vystřílením, tak jako všem zrádcům a kolaborantům“.³⁵ Chomutovský národní výbor měl sice k dispozici 150 člennou Revoluční gardu. Ta ovšem byla v drtivě většině tvořena občany německé národnosti a nikdo neměl odvahu pokusit se potlačit Čechy Němci, v tak rozjitřené době jako po 2. světové válce jistě byla. Již 15. května se navíc do Chomutova přesunulo 35 mužů asistenčního sboru vyčleněného z 1. Československého sboru, který okamžitě všechny ozbrojené Němce včetně gardistů, odzbrojil. Navíc byl vyhlášen zákaz vycházení po 20 hodině.

Dne 15. května 1945 také zanikl „Československý národní výbor“ a vznikl „Revoluční národní výbor“. Ten měl 31 členů, z čehož bylo 10 německých antifašistů. 17. května spolu se 130 vojáky a 14 četníky přijel prozatímní vedoucí okresního orgánů státní správy dr. Miroslav Rödling. Na jeho popud byli 19. května vyloučeni němečtí členové Revolučního národního výboru a městská správa přešla kompletně pod české vedení. Již 21. května 1945 však byl z rozhodnutí Rödlinga rozpuštěn i tento orgán a byla vytvořena Místní správní komise (dále jen MSK), která fungovala až do července 1946, kdy byla nahrazena Městským národním výborem. Vše s vyloučením Němců. Je však třeba si uvědomit, v jak drtivé menšině se Češi nacházeli. K 19. květnu se v celém městě nacházelo jen asi 250 českých civilistů (z toho asi 10 dětí) a 350 československých vojáků oproti asi 30-40 000 Němců jen v Chomutově.³⁶

Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 113.

³⁵ Binterová, Zdena. Rok 1945 na Chomutovsku, Chomutov, 1995, s. 20.

3. Perzekuce a odsun německého obyvatelstva

Jak jsme si už řekli, k prvnímu projevu násilí vůči Němcům došlo 14. května 1945, kdy se ve městě objevila skupina takzvaných „partyzánů“, kteří začali týrat místní obyvatelstvo. Ty se podařilo potlačit až 19 a 20. května kdy byli zadrženi předání veliteli lounské vojenské posádky.

Dne 18. května 1945 „Revoluční národní výbor“ nařídil vystěhování všech obyvatel německé národnosti do 48 hodin. Toto opatření se týkalo především několika tisíc německých uprchlíků, kteří se vydali přes přechod na Hoře sv. Šebestiána do Saska, tedy do tehdy sovětské okupační zóny. Musíme však upozornit, že to nebyl odsun všeobecný. Ve městě zůstalo mnoho specialistů, kteří pracovali v místním průmyslu a žen s malými dětmi, většinou uprchlic z Východního Pruska a Slezska, které už nemohly jít dál, a v pozdějším regulérním odsunu byli opomenuti.³⁷ Je velice zajímavé, že mnoho z nich sudetskými Němci pohrdalo.³⁸ Místní Němci se považovali opět za obyvatele ČSR.

Místní Němci zůstávali v podstatě v klidu. Po útěku „hlavních viníků“, zde panova představa nějakého smíření s Čechy a návrat k předválečnému soužití. Navíc si nikdo nedovedl představit, že by se mohl vysídlit celý kraj. Brzy se však mohli přesvědčit, jak byli jejich představy iluzorní. Od 28. května 1945 museli všichni Němci ve městě nosit kolem rukávu bílé pásky, trestným se stalo, pokud byl Němec ozdoben českou trikolorou. Byl vyhlášen zákaz vycházení od 20 hodin večer. Z německých domů musely být také odstraněny vlajky vítězných velmocí a Československa a musely být nahrazeny bílou vlajkou. Později k tomu přibyla i jiná opatření, která německému obyvatelstvu

³⁶ Přesná čísla nejsou známá, Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 112.

³⁷ Autorovi práce se podařilo vyhledat několik těchto dětí. Bohužel jejich matky již byly po smrti a jim mnoho detailů z tohoto období nebylo známo.

znepříjemňovala život. 26. září 1945 byly vyhlášeny pro německé obyvatelstvo nákupní doba mezi 10:00 - 12:00 a 17:00 - 18:00. V jiném čase nesměli být obslouženi (to se samozřejmě obcházelo a tyto hodiny nebyli moc účinné). Od 4. ledna 1946 z rozhodnutí MSK, Němci, kteří nepracovali na směnu, museli vykonávat odklízecí a rekonstrukční práce i v neděli. Jak takové odklízecí a úklidové práce vypadaly, nám dokumentuje vzpomínka pana Pimpla, tehdy dělníka v Mannesmanových závodech a člena místního Junáka. Ten byl organizátorem velké úklidové akce před 28. říjnem 1945. Den před akcí byli jednotliví velitelé z řad vojska, policie ale i Junáka povoláni na radnici, kde jim byly rozděleny úklidové úseky. Pracovní síla byla získána jednoduše. Všem Němcům zadrženým na ulici byl zadržen osobní průkaz, kterým měl být vrácen až po skončení úklidových prací. Jednalo se o pestrou sbírku různých Kennkaret z válečného období, česká potvrzení o zaměstnání či dokonce povolenky na jízdní kolo. Samozřejmě, že pracovní nadšení Němců nebylo veliké, ale nikdo z nich z práce, až na mladou dívku, neutekl. Mnozí pak byli propuštěni z humanitních důvodů. Druhý den je čekal transport. „Nábor“ nedobrovolných pracovníků pak poměrně brzy ustal kvůli banálnímu důvodu. České správě došla košťata. Samotný úklid pak trval do pozdního odpoledne.³⁹

Na konci května začalo docházet k prvnímu zatýkání místních Němců a k jejich internaci zprvu v místní zrušené sklárně (s tím, jak se počet zatčených zvětšoval, museli být hledány více vyhovující prostory a tábor se několikrát musel stěhovat a získal i několik poboček). Než se podařilo získat nad tábory kontrolu, řadili v nich především frontoví vojáci, kteří se chtěli pomstít za své padlé druhy a některá individua s kriminální minulostí, která se svým chováním často chlubila před českým obyvatelstvem.⁴⁰ V noci z 6. na 7. června dokonce

³⁸ Rozhovor s paní Šulkovou a Halvoníkovou. Většina z nich se dle paní Šulkové a dle vzpomínek paní Halvoníkové považovalo za Říšské Němce a označení za ty Sudetské, kterými opovrhovali jako „nejhorší chátrou co začala válku“, dle slov jedné z nich se zuřivě bránilo.

³⁹ Vzpomínka pana Pimpla, Fond Oblastního muzea v Chomutově, NDa 2094/39

⁴⁰ Vzpomínky paní Halvoníkové, 22. 4. 2010.

došlo k masakru, při němž mělo být podle svědků 67 až 78 mužů zastřeleno.⁴¹ Tábory se velmi rychle rozrůstaly. Dle zprávy Sboru národní bezpečnosti ze 13. 8. 1945, bylo k tomuto dni internováno 8834 Němců, z čehož bylo 1330 dětí. Poměry v táborech byli drsné. Mezi červnem 1945 a červnem 1946 v přeplněných lágrech na různé nemoci zemřelo mezi 100 – 200 lidmi.⁴² Vězni byli často také vystaveni kvůli personálu.

Ráno 9. června 1945 byla ve městě vyvěšena vyhláška, která nařizovala Němcům ve věku od 13 do 65 let dostavit se na městský fotbalový stadion s veškerými doklady, svršky a jídlem na tři dny. Ženy, děti a staří lidé se měli až do odvolání zdržovat v místech svého bydliště a neopouštět je. Na stadion se dostavilo 5000 až 6000 mužů, u kterých byla pod patronací vojáků provedena důkladná prohlídka. Pátralo se především po členech SS, kteří se mezi muži ukrývali. Nakonec se našlo asi 15 nebo 20 mužů, kteří sloužili za války v SS.⁴³ Ti pak byli odvedeni na druhou stranu hřiště, kde se museli vysvléknout do naha. Poté byli přivedeni bývalí vězni koncentračních táborů, kteří se na SS-manny vrhli a začali je brutálně bít. Za pomoci hořících pytlů od vápna je nutili se obrátit. I přes to že mnozí upadli do bezvědomí, bití nepřestávalo. Konec veřejnému výprasku udělal až sovětský poručík, který všechny ztýrané SS-manny zastřeli dávkou ze samopalů. Byl velmi rozčilen a trýznitelům vytkl jejich chování. Neměli se, dle něj, dopouštět veřejně takových sur ovostí, ale měli je rovnou zastřelit. Obyvatelé žijící v okolí stadionu měli přísný zákaz otevírat okna a nedívat se na stadion. I přes to, jedna zvědavá německá žena neodolala a okno i přes zákaz otevřela. Byla však spatřena vojáky vyvečena ven

⁴¹ Růžek, Vlastislav: Bývalý okres Chomutov 1945 - 1947. Odsun německého obyvatelstva, In: Památky-příroda-život. -- Roč. 27, č. 1, 1995, s. 8.

Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 114-115.

⁴² Staněk, Tomáš: Tábory v českých zemích 1945-1948. Šenov u Ostravy, 1996, s. 47, 125, 148.

⁴³ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, Údaje se opět rozcházejí. Jiné zdroje uvádějí mezi 8 až 11 oběťmi. Růžek, Vlastislav. Bývalý okres Chomutov 1945 - 1947. Odsun německého obyvatelstva, In: Památky-příroda-život. Roč. 27, č. 1, 1995, s. 6.

a dostala výprask. Naštěstí vyvázla jen s touto potupou a nic horšího se jí nestalo.⁴⁴ Ostatní byli pak přes Jirkov, Jezeří a Novou Ves odvedeni pod vojenskou ostrahou k hranici se Saskem.⁴⁵ Zde dva dny vojáci marně vyjednávali se sovětskou okupační správou, která je odmítla vpustit do své zóny a převzít za chomutovské Němce zodpovědnost. 11. 6. 1945 byli nakonec odvedeni do Záluží, kde byli internováni v prostorách bývalých zajateckých táborů a táborů pro nuceně nasazené. V Záluží pracovali na obnově chemické výroby a byli postupně propuštěni domů. Poslední z nich se na svobodu dostali až v létě 1946. Na většinu z nich pak čekal v brzké době po návratu do Chomutova transport do Německa.

Je třeba poznamenat, že mnoho Čechů s podobným zacházením s Němci nesouhlasilo, avšak pokud se ozvali, bylo jim vyhrožováno a byli zastrašováni. Dokonce jim vojáci stříleli pod nohy a vyhrožovali vyvražděním rodiny, jak se to stalo otci pana J. K., který byl jedním z prvních vedoucích pracovníků chomutovské Poldovky, a perzekuce a týrání Němců mu vadilo jak z lidského, tak ekonomického hlediska. Němečtí dělníci mu totiž scházeli při obnovování výroby.⁴⁶ Od podobných akcí se také distancoval MSK, který ze zvěrstev a svévolného chování obvinil vojáky, a plně se z odpovědnosti za ně distancoval.⁴⁷

Byli to také vojáci, kteří zorganizovali první transporty. První z nich vyjel 2. července 1945 a do 8. září 1945 bylo vypraveno patnáct transportů, každý zhruba po tisíci lidech.⁴⁸ Dalších 37 000 německých obyvatel Chomutovska bylo odsunuto během roku 1946. Byl mezi nimi i speciální transport rodin místních antifašistů, který činil zhruba 900 osob (byli to ve většině případů sociální demokraté), jehož cílem byla americká okupační zóna. Během let 1947 - 49 byly

⁴⁴ Vzpomínka Bohumila Bulina, Fond Oblastního muzea v Chomutově, NDa 2094/40.

⁴⁵ Během cesty mělo opět dojít k střelbě do kolony, avšak tentokrát se jedná o nepodložené svědectví bez bližších údajů. Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 114-115.

⁴⁶ Rozhovor autora s panem J. K. z 28. 10. 2010, na jeho přání neuvádím jeho plné jméno .

⁴⁷ SOKA Chomutov, Fond MěstNV Chomutov, inv.č. 77.

ještě prováděny dílčí transporty lidí, kteří se vysídlení vyhnuli nebo těch, kteří mohli zůstat, ale rozhodli se pro dobrovolný odchod. Těchto lidí už nebylo více než tisíc. Kolem 120 „spolehlivých“ Němců pak bylo přesunuto a rozptýleno do vnitrozemí.⁴⁹

Nástup do transportu byl z počátku opravdu chaotický a neočekávaný, což dokazují například případy osídlenců, kteří našli v jim přidělených bytech zbytky po nedojedeném obědě, těsto v díži nebo dokonce ještě teplé ohniště v kamnech.⁵⁰ Po těchto excesech, které probíhali především těsně po válce, však transporty byly předem hlášeny a odsunovaní se na ně měli možnost důkladně připravit. Mnozí na ně pak čekali poměrně dlouho a někteří, jak již bylo zmíněno, se předmětem odsunu nestali.

Samotné transporty probíhali poměrně v klidu. Dle vzpomínek pana Šulky byla většina lidí zkroušená. Samozřejmě se mnozí báli toho, co je čeká ve zničeném Německu. Mnozí, především muži, kteří projevovali značnou nervozitu, si po přechodu hranic zcela evidentně oddechli, že unikli z jurisdikce československých úřadů.⁵¹

Je třeba se ještě zmínit o vztazích Němců a přistěhovalců, kteří do kraje přicházeli. Ty nebyly samozřejmě vůbec dobré. Není třeba ani vyhledávat mnoho důvodů proč tomu tak bylo. Němce neměli rádi příchozí, protože to byli oni, kdo vyvolal válku a kdo je po mnoho let okupoval a perzekvoval. Naopak Němci viděli v nově příchozích lidech, kteří je přišli v jejich domovině nahradit, a je čekala nejistá budoucnost v pro ně neznámém prostředí. Navíc mnohé zde hrála i nacistická propaganda, která Slováky označovala za podlidi a která

⁴⁸ Celkem bylo přepraveno 15221 lidí. Růžek, Vlastislav. Bývalý okres Chomutov 1945 - 1947. Odsun německého obyvatelstva, In: Památky-příroda-život. -- Roč. 27, č. 1, 1995, s. 9.

⁴⁹ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 115., Jakub Haviar, Osídlování Chomutovska v letech 1945-1952, Praha, 2009, s. 41.

⁵⁰ Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 11. 8. 2010.

⁵¹ Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 11. 8. 2010.

tvrdila, že pokud Třetí říše prohraje válku, mohou přeživší očekávat hroznou pomstu.

Z předchozích řádků by se mohlo zdát, že násilí se v poválečné době dopouštěli jen Češi. To je ovšem hrubý omyl. Často docházelo k útokům na osamělé chodce a bylo doporučeno chodit ve skupinách. Stejně tak bylo zakázáno chodit do lesů, které byli nebezpečné i pro místní vojenskou posádku. Schovávalo se v nich mnoho fanatiků a válečných zločinců, kteří se odmítali se vzdát.⁵² V továrnách docházelo k mnoha sabotážím a pracovní morálka byla u Němců poměrně slabá. Docházelo k mnoha úmyslným požárům. Oblíbenou taktikou bylo svádění tohoto konání na děti. Ovšem vyšetřování většinou ukazovalo, že to většinou byli děti bývalých nacistů.⁵³ Navíc, docházelo k více než nebezpečným incidentům i v civilním životě. Otec pana Šantory byl jedním z prvních dělníků, kteří se po znovu připojení k Československé republice vydali obnovovat výrobu v Chomutově. Spolu se spolupracovníkem byli ubytováni u německé bytné, dámy přes sedmdesát let, které samozřejmě za bydlení platili (město bylo stále ještě přeplněné a volné místo bylo zvláštností.). Jednoho dne když se pan Šantora vrátil z práce, našel svého spolubydlícího zhrouceného na podlaze. Život mu zachránila jen rychlá lékařská pomoc. Diagnóza byla otrava jedem na krysy. Lékař pro jistotu prohledl i pana Šantoru a zjistil u něj také příznaky otravy. Brzy se našel i zdroj. Paní domácí jim občas vylepšila bílou kávu namletým jedem. Naštěstí jak pan Šantora tak jeho kolega se zotavili bez nějakého trvalého poškození. Paní bytná byla v dalším transportu do Německa. Nikdo to dál hnát nechtěl a pro starou ženu bylo opuštění domova tím nejhorším trestem.⁵⁴

⁵² U Chomutova byl například 8. 6. 1945(!) zastřelen breslauský gauleiter Karl Hanke. Konečný, Vratislav. Festung Breslau: zbytečný „zázrak“ In: Fakta a svědectví, č. 7, ročník 1, 2009. <http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Hanke>

⁵³ Série velkých požárů v Krušnohoří, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 194, 1947.

⁵⁴ rozhovor s panem Zdeňkem Šantorou ze dne 12. 4. 2010.

Pro mnohé Němce nebo jejich neněmecké rodinné příslušníky, znamenal odsun odloučení. Někdy i z překvapivých důvodů. Rodina Kurta I. se s paní Halvoníkovou přestala stýkat po té, co si paní Halvoníková našla nového partnera ze Slovenska a svoji dceru se rozhodla přejmenovat z Helgy na Helenu. Přestože se rodina I. přestěhovala jen kousek za saskou hranici dlouhá léta s paní Halvoníkovou neudržovala kontakty. Kurtova rodina chtěla, aby dcera jejich mrtvého syna byla vychovávána jako Němka.⁵⁵

Přesná čísla, kolik muselo Chomutov opustit lidí, vzhledem ke skokovým nárůstům během války, kdy se obyvatelstvo města téměř zdvojnásobilo, neznáme. Dá se však vycházet z dat při sčítání lidu 1930 a 1950. Zatímco v roce 1930 měl Chomutov 33001 obyvatel⁵⁶, v roce 1950 to bylo 28848⁵⁷, přičemž kolem 90 % obyvatelstva byli přistěhovalci. Tedy v Chomutově zbylo 2000-3000 obyvatel německé národnosti.

⁵⁵ Rozhovory s paní Halvoníkovou, 28. 4. 2010.

⁵⁶ Statistisches Gemeindelexikon der Čechoslovakischen Republik I., Land Böhmen, Prag 1935, s. 98.

⁵⁷ Kolektiv autorů. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha, 1996, s. 397.

4. Přistěhovalci a osídlenci

Jak jsme si již řekli, prvními osídlenci byli dělníci z místních továren. Těch však bylo ze začátku poměrně málo. Ku 20. květnu 1945 bylo ve městě jen 250 českých obyvatel, z čehož bylo 10 dětí. Osídlenců však velmi rychle přibývalo. V říjnu 1945 se už na Chomutovsku nacházelo 7000 Čechů, z čehož 2000 byly děti. O rok později už to bylo 15 000 nových obyvatel a do roku 1950 se podařilo dosáhnout téměř 30 000 obyvatel města.

Národnostní složení nových obyvatel Chomutova bylo skutečně rozmanité. Pro zjednodušení a lepší orientaci si osídlování rozdělíme na fáze. V první fázi osídlení se jednalo především o obyvatele z vnitrozemí. Brzy se však ukázalo, že jich není dostatek a ve většině neměli zájem o osídlení vesnic, nýbrž o umístění ve městech. Tito lidé přicházeli především v roce 1945-46. V druhé fázi se jednalo o další občany Československa, tedy především o Slováky, národnosti bývalé Podkarpatské Rusi a jihoslovenské Maďary. Ti přišli v letech 1946-47. A ve třetí fázi se jednalo i příslušníky jiného státu. Ve většině případů se však jednalo o příslušníky místních českých menšin. Byli to lidé z Maďarska, Rumunska a především Volyňští Češi. Například z Volyně se na Chomutovsko v roce 1947 přesídlilo 286 rodin, které osídlily celkově 41 vsí a obcí.⁵⁸ Lidé z těchto fází měli osídlit především vesnice a horské usedlosti v okolí Chomutova. Jak si ukážeme v jiné části této práce, tento úmysl se ne zcela zdařil.

Proces osídlování pohraničí byl dlouhodobý a rozhodně nekončí rokem 1948. Po roce 1948 přicházejí na Chomutovsko i mnozí nedobrovolní přesídlenci. To byli nejen západní letci, ale členové východní armády, jejichž vzpomínky na SSSR během války byly pro režim obzvláště ožehavé, ale i bývalí soukromníci, sedláci či kočovní Romové a Romové ze Slovenska.

⁵⁸ Markvart, Pavel. Tři bratři, tři odlišné válečné osudy In: Chomutovské noviny, Roč. 9, č. 9, s.4.

V Chomutově byla i velká fluktuace obyvatelstva. Ta byla dána již způsobem obživy v tomto kraji (průmysl, později hornictví a energetika). Sem se chodilo z méně rozvinutých krajů nebo z krajů, kde nebylo tolik práce v průmyslu za prací a výdělkem. Po zaučení svých nástupců se mnoho Kladeňáků z Poldiny huti a Železáren již v roce 1946 vrátilo zpět domů. Ovšem byli vystřídáni jinými, kteří sem byli přeloženi nebo sem přišli s vidinou bohatého pohraničí a lepšího výdělku. Je samozřejmé, že mnozí z těchto mužů a jejich rodin už v Chomutově zakotvilo na stálo, ale mnoho jich po kratší či delší době opět odešlo. Navíc, s rozšiřováním těžby hnědého uhlí, při které docházelo k značné devastaci krajiny a zániku mnoha obcí, pohyb obyvatel neustával. Dá se tvrdit, že k plnému usazení došlo až s koncem komunistického režimu. Jasně nám všechny tyto děje, které ovlivňovali poválečnou dobu na Chomutovsku, ukazují jak těžké je pochopit a zpracovat toto téma. To je však za hranicí zájmu této práce.

Motivace k přestěhování byla samozřejmě rozdílná. Mnoho lidí (především z vnitřních Čech) hnala na Sever představa jakéhosi „Sudetoněmeckého Klondike“, kde se dá přijít jednoduše k velkým penězům. Mnoho nových „majitelů“ také jim přidělené domy s vidinou zlatého pokladu rozebrali do poslední třísky, aniž by samozřejmě něco našli. Jiní vylévali studny, při čemž došlo k několika nehodám, kdy studna „zlatokopa“ pohřbila. V jednom případě došlo dokonce k výbuchu munice, kterou do studny hodili ustupující Němci. Tito snílci a dobrodruzi většinou z Chomutovska odcházeli zklamaní (O tom, že mnozí, kteří na to šli poněkud chytřeji, skutečně zbohatli, je pojednáno na jiném místě práce.).

Pro mnohé byla motivací jejich temná minulost. Ve válkou rozvráceném regionu nebyl problém se skrýt pro různé kolaboranty či válečné provinilce. S tím jak se konsolidovaly poměry, stávala se pro ně Chomutovská půda horkou a brzy (do léta 1946) museli pokračovat dál.

Na Chomutovsko se dostalo také mnoho vysloužilých vojáků a lidí, kteří se za okupace vyznamenali. Dostávali za své odvážné činy přednostní právo, jak na ubytování, tak na pracovní pozice, což velmi záhy vedlo ke konfliktům s těmi, kteří přišli dříve a ve svém zaměstnání se již zapracovali.⁵⁹ Jednalo se především o vojáky z Volyně a Podkarpatské Rusi, kteří odmítli zůstat po připojení své země k SSSR v zemi Sovětů a raději i s rodinami přesídlili do pohraničí. Po roce 1948 byly obě tyto skupiny perzekuovány, neboť poznali život v „Ráji rolníků a dělníků“ na vlastní kůži.⁶⁰

Na Chomutovsko se také dostalo několik desítek bývalých vězňů z koncentračních táborů. Pro mnohé to byl však jen domov přechodný. Židé pokračovali většinou dál do Palestiny a do Izraele. Nucené přesídlení lidí s válečnou minulostí jsme již popsali výše a přesahují navíc časovou hranici této práce.

U Slováků a Rumunů byla nejčastější motivací snaha postavit se na vlastní nohy a přerušit spirálu chudoby, která by je alespoň podle jejich vlastních slov, čekala doma. Jejich příběhy jsou téměř identické: pocházeli z chudé rodiny o 10-12 dětech⁶¹, měli minimální vzdělání, často uměli s bídou číst a psát, od dětství poznali jen tvrdou práci v zemědělství⁶² a o Čechách slyšeli od svých rodičů či lidí, kteří zde byli za prací, jen jako o bohaté zemi, kde lze získat za jednodušší a lehčí práci než doma, lepší plat a kde jsou lepší podmínky k životu. Musíme v tomto smyslu konstatovat, že Slovákům, Rumunům, ale i jiným obyvatelům méně rozvinutých končin se jejich sen splnil. I přes to, že jejich práce byla často těžká a podřadná, pro ně představovala

⁵⁹ SOkA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart. 1

⁶⁰ Markvart, Pavel. Šedesáté výročí konce druhé světové války In: Chomutovské noviny, Roč. 9, č. 9, s.4.

⁶¹ Například paní Marie Šulková nebo Paulína Halvoníková, rozhory s nimi.

⁶² Samozřejmě jsou i výjimky. Paní Kristýna Čechová, kterou jsem získal jako svědka pro svoji práci, pochází z Rumunského Banátu a ovládá plynule slovenštinu i písmem český, rumunský, maďarský a německý jazyk. Naopak, mnoho jiných jejich krajanů, se kterými jsem se při přípravě této práce setkal, byli úplně negramotní. Je však třeba podtrhnout, že tito lidé pocházeli ze zaostalejších krajů Rumunska než z poměrně ekonomicky vyspělého a národnostně smíšeného Banátu.

značné zlepšení vedle tvrdé práce v zemědělství na Slovensku nebo v Rumunsku.

Pojďme se nyní podívat na jednotlivé aspekty a problémy života v poválečném pohraničí, které je dnes obeháno spoustou mýtů, lží a polopravd.

5. Příchod na Chomutovsko

V prvních poválečných dnech na Chomutovsko přicházeli především muži, kteří měli zajistit pořádek a ustanovit Československou státní moc na Chomutovsku. Jak již jsme si řekli, jednalo se především o státní úředníky, vojáky a dělníky z Kladna. Jejich rodiny většinou zůstávaly v původních bydlištích. Pohraničí bylo považováno stále za nebezpečnou oblast a v prvních měsících zde scházela téměř veškerá občanská vybavenost a zásobování zde bylo rozvrácené, nedostatečné a na primitivní úrovni. V letních měsících se sice situace zlepšovala, ale dá se říci, že infrastruktura, zvláště na vesnicích, zůstávala až do 50. let, hluboko za standarty vnitřních Čech. Rodinu se do takové situace odvážil přivést málokdo, ale stav se velice rychle zlepšoval. Jasně to dokazují čísla: v květnu bylo podle zprávy Dr. Rödlinga jen asi 10 dětí⁶³, v říjnu, kdy se zpožděním začínal v pohraničí školní rok, to bylo již 2000 českých studentů.⁶⁴ Ke školství a dětství na Chomutovsku v této době se ještě vrátíme na jiném místě

V prvních měsících po znovu připojení k ČSR se do okresu mohl přistěhovat téměř každý a de facto se mohli osídlenci usazovat tam, kde se jim zlíbilo. Neexistoval moc účinný systém regulace a většina lidí netoužila po usídlení na vesnici. I v letech pozdějších, kdy už fungovaly osidlovací komise, se příchozí nedařilo na vesnici udržet. Je potřeba upozornit, že nebyl problém s osidlováním bohatých vesnic v poměrně vyspělém, zemědělsky zaměřeném podhůří a v blízkosti města, jako byly Spořice, Otvice nebo Droužkovice.

Ohromné problémy byly s osídlením horských vsí a městeček. Už před válkou trpěly tato sídla obrovskou migrací, po válce s odsunem Němců mnohá zanikla úplně. Dokonce i otrlí Rumuni měli nechuť osidlovat tyto místa snad s jedním s nejdrsnějších klimát ve Střední Evropě. Když je pan Ladislav Šulka,

⁶³ SOKA Chomutov, Fond MěstNV Chomutov, kart.48.

⁶⁴ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.1.

řidič místního dopravního podniku, v zimě 1945-46 rozvážel do horských vsí, často jej prosili na kolenou, ať je z tohoto „sněžného pekla“ odveze zpět do města. Velmi často uznal, že podmínky jsou skutečně na místě tak špatné, že vzal, především rodiny s malými dětmi, zpět do města. Když se o tomto chování nejen jeho, ale i mnoha dalších řidičů, dozvěděli nadřízení a úředníci z osidlovací komise, přiřadili ke každému řidiči úředníka, který měl dohlédnout na vysazení pasažérů na správném místě. I k panu Šulkovi byl jeden „kontrolor“ dosazen. Byl to prý starší člověk, který když viděl podmínky v horských vesnicích – tedy vyrabované chalupy, které byly ničeny nejen poválečnými „zlatokopy“, ale i vojáky, kteří byli na hlídkách a často tyto vylištěné vsi ničili, aby se v nich nemohli skrývat wervolfové, pašeráci a dobrodruzi ze Saské strany hranice, kteří si přišli buď pro majetek, který zde zanechali nebo si chtěli přilepšit k poválečné bídě, která v Německu v té době vládla, často svolil k návratu zpět i s osídlenci.⁶⁵ S odcházejícími chomutovskými Němci se uvolňovala ve městě ubytovací kapacita i pracovní místa a tito lidé se zde brzy získali jak ubytování, tak práci a zapadli do místního koloritu.

Jak byl úbytek obyvatelstva v Krušných horách markantní, si můžeme demonstrovat na městečku Vejprty. Zatímco v roce 1930 mělo město 11 715 obyvatel,⁶⁶ v roce 2006 to bylo už jen 3258 vejprt'anů (z čehož asi 400 obyvatel tedy kolem 12,5% se hlásí k německé národnosti).⁶⁷ K tomuto drastickému úbytku obyvatelstva však došlo na obou stranách hranic a proto lze tvrdit, že tento vývoj není jen důsledkem vysídlení původních obyvatel.⁶⁸ Tomuto vývoji se však nelze divit. Vejprty jsou vysoko v horách a panuje zde poměrně drsné

⁶⁵ Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 11. 8. 2010.

⁶⁶ Statistisches Gemeindelexikon der Czechoslovakischen Republik I., Land Böhmen, Prag 1935,

⁶⁷ <<http://de.wikipedia.org/wiki/Vejprty>>[22. 5. 2010] - Je třeba však poznamenat, že k drastickému poklesu obyvatelstva došlo již za 2. světové války, kdy počet obyvatel v roce 1945 činil už jen 7500 obyvatel.

⁶⁸ <[http://de.wikipedia.org/wiki/Bärenstein_\(Erzgebirge\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Bärenstein_(Erzgebirge))> [22.5.2010] - Stejný pokles nastal i v blízko sousedícím Saském Bärensteinu, kde obyvatelstvo 6640 (z větší části vysídlenců ze Sudet) v roce 1950, kleslo na 2658 v roce 2007.

podnebí, do kterého se nechtělo ani zkušeným horalům z Rumunska nebo ze Slovenska. Velmi špatná byla také infrastruktura a úroveň služeb.⁶⁹

Největším problémem od prvních dnů bylo získání slušného ubytování. Jak již jsme si popsali výše, v posledních měsících nacistické správy bylo město přeplněno. To samozřejmě vedlo k neúměrnému zhoršení hygienické situace. Ve městě se přemnožili potkani a mnohé domy byly do slova líhněmi štěnic a švábů. Navíc, v posledních dnech války byla všude mrtvá těla a proto se nelze divit, že se brzy šířil infekční choroby, které v přeplněném městě mohly skončit skutečně epidemiologickou katastrofou. Ještě 13. května 1945 byli mrtví v ulicích města a kolem silnic vedoucích do něj nepohřbeni. K 20. květnu se na infekčním oddělení chomutovské nemocnice nacházelo 60 lidí s úplavicí a tyfem. Naštěstí se stav s odchodem mnoha „východních hostů“ a uvolněním napětí ve městě se zdravotní a hygienická situace brzo zlepšila na snesitelnou úroveň, přesto ubytovací prostory dlouho zůstávaly bolavým místem města.⁷⁰ Pro mnohé obyvatele bylo ještě v polovině 50. let normální praxí chodit při vynášení odpadu s pohrabáčem na obranu proti dotěrným potkanům.⁷¹

Spokojenost s bydlením závisela především na tom, na jaký standard byl člověk zvyklý ze svého původního bydliště. Skromní lidé ze Slovenska a z Rumunska, zvyklí z domova na to, že se jich do jedné místnůstky v roubence vešlo deset i více, byli spokojeni za to, že jich na pokoji spalo „jen“ pět a na chodbě měli tekoucí vodu, což byl samozřejmě vedle studny nebo potoka, které normálně používali doma, ohromný luxus.⁷²

Pro jiné to bylo naopak pohoršení. Paní Ambrožová, dcera úředníka přeraženého do Chomutova z Prahy, byla naopak novým bydlištěm zklamána. V Praze měli k dispozici dvoupokojový byt s koupelnou, a v Chomutově dostali

⁶⁹ Bude Vejprtsko osídleno?, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 19, 1947.

⁷⁰ SOkA Chomutov, Fond MěstNV Chomutov, kart.48.

⁷¹ Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 13. 8. 2010.

⁷² Rozhovory s Marií Šulkovou, Paulínou Halvoníkovou a Kristýnou Čechovou.

pro začátek jednu místnost. Vzhledem k postavení jejího otce brzy změnili adresu.⁷³

Někteří lidé však podobné „štěstí“ neměli. Mladá rodina Šulkova dostala v roce 1947 přidělen ve starém, vlhkém a chladném domě jednopokojový byt, vytápěný kamny na uhlí, kde sociální zařízení, tvořil kohoutek na chodbě (samozřejmě jen se studenou vodou) a suchý záchod. Byt se navíc nacházel nad žumpou, kam ústila toaleta. Takto zhruba vypadala většina domů mimo centrum města, kde byli už přeci jenom podmínky o něco modernější.⁷⁴ Samozřejmě, vedle standardů na vesnicích (především těch horských) byl toto ještě ohromný luxus.

A mnozí si ani nepohoršili ani nepolepšili. Pan Šantora, pocházející z Dubí u Kladna, se nastěhoval z malé místnosti, kde bylo namačkáno šest lidí (prarodiče, rodiče a 2 děti) do podobné místnosti jen v Chomutově. Vzhledem k tomu, že starý pan Šantora byl dělník - specialista, poměrně brzy (1948) získal od podniku menší domek.⁷⁵

⁷³ Rozhovor s Vlastou Ambrožovou, 12. 11. 2010.

⁷⁴ Rozhovor s Vlastou Šulkovou, 12. 10. 2010, Rodina v tomto „útulném bytečku“ strávila ještě 15 let. Až po dopisu prezidentu Novotnému a urgencí prezidentské kanceláře na místních úřadech v roce 1962, dostala nový byt.

⁷⁵ Rozhovor se Zdeňkem Šantorou, 4. 5. 2010.

6. Každodenní poválečný život na Chomutovsku

Totální rozpad státní správy a dosavadní společnosti, který přišel na Chomutovsku s koncem války, postavil osídlence před naprosto nové problémy. I přes to, že okupace přinesla mnoho bídy a strádání, byly zajištěny alespoň základní dodávky potravin. V poválečném období se však v pohraničí, na rozdíl od vnitřních Čech, organizace zásobování totálně rozpadla a první měsíce byli v Podkrušnohoří skutečně krušné. Navíc, státní předpisy cen nebyly v Sudetech respektovány a panovala zde opravdu drahota.

Ještě dlouho po válce se nedařilo zajistit ani základní potraviny, které měli mít lidé zajištěny na lístky. V prosinci 1947 bylo na leden 1948 zajištěno jen 282 vagonů brambor, to pokrývalo jen jejich 50% spotřeby. Zoufalá byla dodávka mléka, jehož denní dodávka klesla na 6300 litrů, což bylo jen 25% denních dodávek z roku 1946! Naopak se podařilo zajistit dodávky kapra na vánoční stůl.⁷⁶ Situace tedy nebyla ideální, avšak v různých oblastech Chomutovska se značně lišila.

Obzvláště vážná byla situace opět v horských vsích, kde byla závislost na přidělovém zboží doslova životně důležitá, neboť zde nebyla žádná větší možnost sebezásobování (snad až na produkty lesa). Nebylo výjimkou, kdy do nejbližší pekárny nebo obchodu bylo 8-10 kilometrů. To opět přispělo mezi osídlenci k neoblíbenosti horských oblastí a k jejich neochotě k jejich osidlování. Ti, kteří se již v horách usadili, se v mnoha případech po první drsné zimě z hor opět odstěhovali.

Poněkud lepší situace panovala ve městech, které přeci jenom již svojí velikostí nakumulovala dostatečnou lidskou sílu, ze které měli úřady strach a měli zájem – na rozdíl od horských vsí - o její udržení v oblasti. Bylo totiž v zájmu republiky udržet průmyslovou výrobu a tedy i udržení klidu a lidí

⁷⁶ Zásobovací situace na Chomutovsku, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 261, 1947.

v Chomutově a okolí. Město bylo také magnetem pro různé podnikavce, kteří dopad nedostatečného zásobování, byť za vyšší cenu zboží než na trhu v centrálních Čechách, poněkud mírnili. Přesto však bylo pravidlem, že mnozí obyvatelé města se vydávali za přilepšením k hubeným dávkám do okolních vsí, kde se snažili se střídavými úspěchy nějaké jídlo nakoupit nebo vyšmelit s vesničany.

Daleko nejlepší situace byla ve vsích v okolí Chomutova, které byly zaměřeny na zemědělskou výrobu. Tam nejen že žili v relativním nadbytku, ale prodávali i produkty své práce méně šťastným spoluobčanům.

Není proto divu, že situace využili různí podnikavci, kteří zboží, které bylo ve vnitřních Čechách dostupné, začali za mnohonásobně větší cenu prodávat v Sudetech. Do této šmeliny se přidali i státní správci na zabraném majetku a obyvatelé vesnic, kteří tak mohli na černo prodat své nepřihlášené výrobky. Z toho plynul také nedostatek mléka. Zemědělci mléko raději prodali vedle, než aby jej dodali státu za nižší ceny, případně pro okamžitý zisk poráželi „nemocné“ krávy, které však místo v kafilérii končili na talíři strážníků v širokém okolí.⁷⁷

Brzy se rozrostla i pašerácká činnost. Jak tato činnost byla rozsáhlá, můžeme jen odhadovat z toho, co se podařilo zajistit finanční stráži během roku 1946 jen na Vejprtsku. V 445 případech, které se v tomto roce podařilo odhalit, bylo zabaveno vedle několika tun potravin, peněžní hotovosti, léků, látek, tabáku, cigaret, součástek ke strojům, 72 reflektorů i 7 motocyklů a 8 automobilů.⁷⁸ Tento zlomek, který se podařil zadržet na tak malém území jako je Vejprtsko, dokazuje, jak rozsáhlá pašerácká činnost musela po konci války v pohraničí být. To, jak vypadala typická pašerácká banda a její sortiment nám ukazuje případ zadržených pašeráků z roku 1947 opět z Vejprtu. Bandu tvořilo

⁷⁷ Rozhovor s paní Halvoníkovou, 22. 4. 2010.

⁷⁸ Bilance finanční stráže ve Vejprtech, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 11, 1947.

sedm Slováků, kteří se snažili do sovětské okupační zóny propašovat několik kilogramů salámů, 17 kilogramů slaniny a obzvláště vzácnou komoditu - 22 kilogramů zrnkové kávy, která sama o sobě měla cenu několika tisíc korun.⁷⁹ Pašeráci byli ve svém oboru experti. Byli to často lidé, kteří pašovali na tomto území již před válkou a vyznali se v oblasti jako nikdo z finanční stráže anebo vojska. Vojsko ani finanční stráž také většinou nevycházeli během špatného počasí, což byla hlavní doba pro pašování. S rokem 1948 se stávala hranice postupně neprostupnou a tím zlatá doba pašeráctví definitivně skončila⁸⁰. Je však jisté, že toto byla ta pravá „zlatá žíla“, kterou mnozí na Chomutovsku potažmo v Sudetech hledali. Mnozí se díky těmto činnostem skutečně stali milionáři. I přes to, že pro mnohé „šmelináře“ a pašeráky byl sen o bohatství pouhou iluzí, byl to sen daleko reálnější než hledání než nějaké hledání pokladů po sudetských Němcích, jak jsme již o tom psali výše.

Z druhé strany hranice se chodilo naopak s opačnými úmysly. Tedy být zadržen. Během katastrofální zimy 1945 – 1946 a hladových let 1946 a 1947 totiž mnozí Němci přišli na to, že lepší než doma hladovět, je nechat se chytit na hranici s Československem a být odsouzen na několik dní do vězení, kde je čekala sice nuzná, ale pravidelná strava a alespoň trochu tepla. Původním trestem za nelegální překročení hranic byly dva týdny odnětí svobody. Později se tresty zpřísnili a „zločince“ čekalo až šest týdnů těžkých prací v dolech. Přesto proud zoufalců neustával a bylo mnoho případů, kdy docházelo dokonce k hromadným přechodům a k demonstrativnímu a dobrovolnému zatčení.⁸¹ Ke konci těchto přechodů ze zoufalství došlo až po konsolidaci poměrů v Německu se vznikem Německé demokratické republiky.

Některé potraviny bylo těžké získat, i když se nejednalo o nic přespříliš exotického, i pro místní. Ukazuje nám to názorně případ paní Šulkové. Její dcera

⁷⁹ Pašeráci dopadeni, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 10, 1947.

⁸⁰ Marek, Jindřich. Smrt v celním pásnu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948, Cheb, 2000, s. 180.

Eva jako 1,5leté dítě velmi špatně prospívala. Lékař jí proto předepsal rýžovou kaši. Ovšem rýže byla v této době naprosto nedostatkovým zbožím. S předpisem od lékaře proto musela na Místní národní výbor. Zde si vystála frontu, což jí stálo asi půl dne. Na MNV dostala potvrzení, se kterým šla do obchodu a na které ji bylo vydáno půl kilogramu rýže (!), kterou zde přechovávali v trezoru sporu s vzácnostmi, jako bylo kakao, čokoláda nebo pravá káva.

Přesto na tom mladá rodina Šulkova nebyla až tak špatně. Vzhledem k tomu, že pan Šulka byl řidič, dařilo se mu při jeho cestách získávat různé potraviny nebo jiné potřebné věci, které byli jinak pro obyvatele města naprosto nedostatkové.⁸²

Takové štěstí však většina lidí z města neměla. Mnozí, jak bylo poznamenáno výše, museli žít od výplaty k výplatě. Autor dokonce získal poznatky, že některé dívky, které neměly nic na výměnu, za jídlo nebo šatstvo nabízely i sebe.⁸³ Největší nedostatky v dodávkách potravin se podařilo odstranit až se zrušením přidělového systému v 50. letech.

Velké problémy byly se školstvím a dětmi. Ve 13 školách a 7 školkách bylo ubytováno velké množství uprchlíků a některé dokonce byly poškozeny spojeneckým bombardováním a na konci května bylo schopno plného provozu jen 5 škol z toho 2 školky.⁸⁴ Obrovské problémy byly s učiteli. Po vyloučení německých učitelů nastal jejich zoufalý nedostatek. Ti se alespoň snažili, aby jejich původní studenti dokončili školní rok a dělali s nimi různá přezkoušení a doučování.⁸⁵ K 9. říjnu 1945 bylo na 50 škol (32 měšťanek, 7 obecných a 12 školek) se 128 třídami bylo jen 100 učitelů, přičemž nejhorší stav byl na měšťankách, kde bylo na 37 tříd jen 18 učitelů, na obecných bylo na 77 tříd 68

⁸¹ Další 10 Němců zadrženo, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 198, 1947.

⁸² Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 14. 9. 2010.

⁸³ Z pochopitelných důvodů i přes známost identity těchto dam a rozhovor s nimi, jejich jména a příběhy spojené s tímto získáváním obživy neuvádím.

⁸⁴ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.541.

učitelů a ve školách 12 učitelek na 12 tříd a školek. Původně bylo v Chomutově 111 učitelů. 11 jich však muselo k 1. říjnu nastoupit k vojenské službě. Navíc, 20 učitelů bylo do Chomutova úředně přikázáno.⁸⁶ Stav venkovských škol nemohl být prozkoumán, neboť školní inspekci nebylo přiděleno dopravní vozidlo.⁸⁷ Paní Zetková, učitelka, která začínala svoji učitelskou dráhu na začátku 50. let, si na mnohé z nich vzpomínala. Většinou to prý byli špatní kantoři nebo měli nějaký „škraloup“, především z dob Protektorátu nebo měli pošramocený morální profil a charakter. Tímto způsobem se po válce školy ve vnitrozemí zbavovali problémových nebo neschopných jedinců.⁸⁸

Avšak i ti učitelé, kteří do města přišli dobrovolně, měli velké problémy se získáním slušného bydlení a především s velikou drahotou, na kterou jejich plat často nestačil. Mnozí tak přespávali ve třídách nebo kabinetech na psacím stole a často přimhouřili oko nad horším žákem, pokud jim otec sehnal pytel brambor. Výuka tímto utrpením pedagogů samozřejmě trpěla a dětí neustále přibývalo: z 10-20 na konci května 1945 už v říjnu bylo 2000 žáků chomutovských škol. Vyučování proto probíhalo v prvních měsících na dvě směny: ranní a odpolední, aby mohla být alespoň základní výuka vůbec nějak splněna.⁸⁹ Situaci stěžovalo také to, že mnozí žáci nemluvili česky. Na mnohých školách mluvili žáci až 8 jazyky, což ještě více znesnadňovalo výuku. Základním a nejdůležitějším předmětem proto byla čeština a mnozí kantoři-přistěhovalci (především z Rumunska a Maďarska) i přes odborné kvality byli kvůli její neznalosti odmítáni.⁹⁰ Nárůst dětí byl obrovský. Na začátku roku 1947

⁸⁵ Bečvář, Michal, Procházek městem se skicářem v ruce... In: týdeník Nástup, č. 36, ročník 18, 2009, s. 5.

⁸⁶ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.1.

⁸⁷ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.1

⁸⁸ Rozhovor s paní Zetkovou, 25. 6. 2010.

⁸⁹ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002, s. 116

⁹⁰ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.541

již školy na Chomutovsku navštěvovalo přes 7000 dětí, které se snažilo vzdělávat 310 učitelů, přičemž stále scházelo 10 pedagogů.⁹¹

O něco lepší byla situace ve středním školství. Poměrně rychle a dobré kvalitě se obnovilo studium na průmyslové škole, kterou si vzali pod patronaci průmyslové školy z Kladna a Prahy-Smíchova. Od 1. října 1945 bylo také v budově bývalého německého gymnázia, otevřeno Státní reálné gymnázium v Chomutově.⁹²

Stav školství se samozřejmě nelíbil ani učitelům, ani rodičům, avšak děti byly z takové situace nadšené. Místo dlouhých hodin ve škole měli oproti stavu ve vnitrozemí poměrně hodně volného času. A vzhledem k poměrům, které zde vládly, získaly i poměrně velikou volnost od rodičovského dohledu. Matky, které v normální situaci měli na starost jejich výchovu a dodržování jistých pravidel totiž většinu svého času trávili ve frontách u obchodů, úpravou příbytků nebo i prací v továrně, když nestačil jeden příjem. Většina dětí proto zůstávala bez dohledu a mohli si dělat téměř, co chtěli. Pan Šantora, který se do Chomutova dostal v létě 1945 jako 9letý chlapec, si vzpomíná, že si po městě mohli dělat de facto, co chtěli. Jemu a jeho kamarádům se podařilo po sklepích a v různých skrýších různé zbraně i s municí, které zde zůstali po Němcích a často s nimi chodili střílet do lesa. V kůlně u domu, ve kterém tehdy Šantorovi bydleli se mu brzy shromáždil velký arzenál, včetně panzerfaustů, výbušnin a protitankové miny, která sama o sobě mohla zdemolovat půlku ulice. Když to otec Šantora zjistil, tak napřed samozřejmě náležitě vyplísnil syna, a pak zavolal vojáky, s tím, že právě „poprvé“ od nastěhování otevřel kůlnu, která měla vzpříčené dveře, a teprve teď v ní našel sklad zbraní. Této verzi vojáci věřili, dokud mezi zbraněmi nenašli obrázky podepsané Zdeňkem Šantorou.... Vojáci

⁹¹ Školství na Chomutovsku, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 20, 1947.

⁹² Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002, s. 115

naštěstí z případu žádné důsledky nevyvozovali.⁹³ Ostatně nebyl ojedinělí a mnohé podobné případy končily tragicky, kdy dětmi nalezená munice vybuchla a v lepším případě děti jen zranila. V těch nejhorších případech však smrt poměrně často úradovala a Šantora s rodinou měli opravdu štěstí.⁹⁴

Pokud na tom bylo školství špatně, lze situaci ve zdravotnictví nazvat přímo katastrofální. Byl nejen nedostatek léčiv ale především odborného personálu. Ještě v roce 1947 se obvod kolem Hory sv. Šebestiána musela spoléhat na německého lékaře, obvody Strupčice a Březno byly dokonce zcela bez lékaře.⁹⁵ Dostat se i k praktickému lékaři bylo velmi obtížné. Čekárny byly přeplněné a muselo se hodiny a hodiny čekat, a pokud se již k lékaři člověk dostal, nezískal, kromě rad, většinou nic. Léčiv byl nedostatek a šetřila se na vážné případy. A těch bylo v okrese skutečně požehnaně. Jen mezi lednem a dubnem 1947 propuklo 83 případů záškrtu, 36 případů TBC, 16 případů spály a 8 případů onemocnění tyfem. Na tato onemocnění v této době zemřelo celkem 7 lidí.⁹⁶ I tato pro dnešek téměř nepředstavitelná čísla představovala oproti předešlým letům značné zlepšení. Především v případě tuberkulózy se podařilo snížit ze stovek případů měsíčně na desítky. V lednu 1947 se nacházelo na Chomutovsku celkem 3069 lidí s aktivní TBC. Co hůře, při vyšetření 1814 školáků na tuberkulínovou reakci bylo téměř 300 dětí náchylné k této nemoci.⁹⁷ Hlavní příčinou těchto čísel bylo jak válečné, tak poválečné strádání, ale také především špatná hygienická situace na Chomutovsku. Byl především nedostatek pitné vody. Mnoho jejích zdrojů totiž bylo kontaminováno. Pan Šulka často vzpomínal, že když se dostal na Chomutovsko na jaře 1945 často ze studen místo pramenité vody tahali odpornou břečku složenou ze zbytků těl a

⁹³ Rozhovor s panem Zdeňkem Šantorou, 4. 5. 2010.

⁹⁴ Uvádí se, že do roku 1955 to bylo celorepublikově 50 až 100 smrtelných případů ročně. Liebl, Karel. *Pyrotechnik varuje...*, Praha, 1984.

⁹⁵ Nedostatek lékařů na Chomutovsku, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 180, 1947.

⁹⁶ Zdravotní situace na Chomutovsku, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 108, 1947.

⁹⁷ Boj proti TBC na Chomutovsku, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 67, 1947.

chemikálii, které do nich naházel ustupující Wehrmacht.⁹⁸ Mnozí to proto řešili tím, že brali vodu z potoků nebo dokonce z Ohře. Nebylo proto divu, že se nebezpečné choroby šířily. Vážný stav v prvních letech po válce dokresluje i to, že úmrtnost kojenců a nemluvňat byla kolem 20%!⁹⁹

Velkým problémem byla v poválečných letech také kriminalita. Nositeli té drobné byly (alespoň podle některých) především Romové, kterých se v roce 1947 nacházelo podle statistik (vzhledem k životnímu stylu tohoto etnika v této době značně nepřesné) zhruba 630 jedinců, z čehož zhruba dle úřadu 60% nepracovalo.¹⁰⁰ To nakonec vedlo k tomu, že Romové se dostali do stejné kolonky jako Němci a po setmění pro ně byl vyhlášen zákaz vycházení. Ty nejhorší rodiny byly dokonce po roce 1948 nuceně vystěhovávány na vesnici. Dokonce se uvažovalo, že bude pro Romy v okrese vyčleněna jedna prázdná ves. Samozřejmě, že spousta Romů žila slušně a mnoho z nich bylo dáváno svému okolí za vzor.¹⁰¹ Velké problémy byly také s takzvanými národními správci. Zde se jednalo velmi často o velké zpronevěry, šmelinu či prodej na černém trhu. Část problémů také byla zapříčiněna neschopností a malou zkušeností, kterou tito lidé měli se správou hospodářství a majetků.

Veliké problémy byly s alkoholem. Neexistuje prakticky zpráva o činnosti útvaru SNB z této doby na Chomutovsku, kde by se neřešili větší či menší problémy s alkoholem posilněnými rváči. Vzhledem k tomu, že v poválečném období nebylo o zbraně nouze, nebyla ani nouze o opilecké přestřelky, výhružky zbraní a nebezpečné bitky, k jejichž ukončení museli být dokonce povoláváni vojáci.¹⁰² Nebylo proto divu, že úřady vyhlásili alkoholismu boj a mnoho restaurací a hospod bylo uzavřeno. O účinnost protialkoholických přednášek

⁹⁸ Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 15. 9. 2010.

⁹⁹ Jde o naše děti, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 73, 1947.

¹⁰⁰ Cikáni metlou Chomutovska, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 20, 1947.

¹⁰¹ Jakub Haviar, Osídlování Chomutovska v letech 1945-1952, Praha, 2009, str. 59

¹⁰² SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.1.

však lze pochybovat.¹⁰³ Jak víme ze vzpomínek pana Šantory nebyl problém sehnat zbraň ani pro pubertální chlapce. Velmi tragický případ, který názorně ukazuje, co se mohlo stát v blízkých Droužkovicích v červnu 1946, kdy šestnáctiletý Slovák postřelil o rok mladšího kamaráda ze samopalů svého zaměstnavatele, vojáka zahraniční armády, tak nešťastně, že ten na místě vykrvácel.¹⁰⁴ O násilné trestné činy nebyla nouze přesto i otrlé osídlenec šokoval případ v Otvicích, kde bylo v červenci 1947 nalezeno za živa pohřbené čerstvě narozené dítě. Naštěstí se jej podařilo oživit. Prameny však již neuvádějí, zda se podařilo nalézt jeho matku.¹⁰⁵

¹⁰³ Zostřený boj proti alkoholismu, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 268, 1947.

¹⁰⁴ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.1. Zpráva o činnosti SNB

¹⁰⁵ Strašný nález u Chomutova, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 198, 1947.

7. Kultura, sport a vznik společnosti na Chomutovsku

Vedle materiálních problémů, které museli obyvatelé města překonávat, to byly také problémy kulturní a společenské. Ty byly dány značným rozdílem mezi oblastmi, ze kterých přistěhovalci pocházeli. Z méně rozvinutých oblastí přicházeli především Slováci a Rumuni (i když, jak jsme si řekli výše v souvislosti s paní Čechovou, to neplatilo plošně), z Maďarska, Volyně a centrálních Čech přicházeli lidé s poněkud větším rozhledem. Situaci také stěžovali emoce rozjitřené 2. světovou válkou, které se obraceli jak proti místním Němcům, tak i přistěhovalým Maďarům, kteří byli jejich spojenci. To samozřejmě vedlo k problémům a napětí. Právě však díky kultuře a sportu se je podařilo poměrně brzy překonat a vytvořit základy fungující společnosti.

Kulturní rozpory byly samozřejmě obrovské. Paní Šulková, která pocházela ze zapadlé Slovenské vesnice, se dostala do Chomutova na konci roku 1945 ve svých 19 letech, teprve v Chomutově poprvé navštívila kino. Nějaký „dobrák“ jí ovšem poradil, aby si koupila alespoň 3 místa, aby měla více místa a lépe viděla. Když přišla na to, jak to v kině chodí, připadala si prý jako hlupák.¹⁰⁶

Prvními kulturními událostmi se stávali zábavy s tancem, které se pro mladé v různých podnicích organizovali. Tančilo se především na hudbu z gramodesek nebo dokonce jen z rádia, což samozřejmě mnohé neuspokojovalo. Proto se brzy dala do hromady skupina mladých lidí, kteří se rozhodli začít provozovat vlastní kapelu. Vznikl tak základ Velkého plesového orchestru.¹⁰⁷ Ten zpočátku hrál i jazz a swing, který ovšem po roce 1948 museli ze svého repertoáru vyškrtnout. Přes to však hudba a hudební zábavy začali spojovat lidi. Paní Halvoníková zde potkala svého budoucího manžela ze

¹⁰⁶ Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 15. 9. 2010.

¹⁰⁷ Kadlec, Jan, Jak jsme hráli taneční muziku (1) In: Nástup, Ročník 18, č. 10, 2009, s. 5.

Slovenska.¹⁰⁸ Stejně tak paní Šulková zde potkala svého Ladislava, tehdy ovšem László Szulku. Tento svazek byl o to zajímavější, že si Slovenka brala Maďara, což by v jejich domovině přineslo minimálně problémy s rodinami manželů. Na zábavách se také začleňoval i zbytek německého obyvatelstva do nově vznikající společnosti.

Vznikala také různá pěvecká sdružení. Ty však většinou v komunitách se společným původem, takže například Rumuni se scházeli a zpívali ve své sboru, stejně jako Maďaři a Slováci.¹⁰⁹ Až v květnu 1947 vznikl český Vlastislav, který, jako jediný, pod jménem Hlahol přetrval dodnes. U ostatních národností došlo k tak vysoké míře asimilace, že během let krajanská sdružení a pěvecké sbory zanikla.¹¹⁰ Veliký zájem o hudbu u Chomutováků, dokazuje i to, že již 3. listopadu 1945, byla z iniciativy hudebního skladatele Josefa Řáhy otevřena městská hudební škola.¹¹¹

V Chomutově se hrálo i divadlo na amatérské úrovni, většinou se však jednalo o představení na úrovni škol. „Opravdové“ divadlo i těžšími kusy se začalo organizovat až po roce 1948.¹¹²

Od dubna 1946 se také začala formovat z místní německé knihovny a z dalších knižních fondů a darů, nová městská knihovna. Do té se podařilo za několik měsíců získat přes 3000 knih a mohla být proto 19. října 1946 v 9.00 hodin otevřena pro veřejnost. V roce 1947 byla pak městská knihovna „povýšena“ na knihovnu okresní.¹¹³

¹⁰⁸ Rozhovory s paní Paulínou Halvoníkovou, 28. 4. 2010.

¹⁰⁹ Rozhovor s paní Kristinou Čechovou, 29. 5. 2010.

¹¹⁰ Bohužel, i přes snahu autora se nepodařilo nalézt více faktů o těchto spolcích, většina dokumentů o nich zůstala zřejmě v soukromých rukách nebo byla během let zničena.

¹¹¹ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002, s. 118.

¹¹² Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002, s. 119.

¹¹³ Zábranský, František. Chomutov - Historický průvodce a zajímavosti města, Chomutov, 1978, s. 63.

Další institucí, která se konsolidovala po válce, bylo městské muzeum. Jeho sbírky však byly značně poškozeny válkou. Část sbírek byla rozkradena na konci války a část zavalená ve sklepích po bombardování¹¹⁴. Opět trvalo více než rok, než se podařilo získat alespoň nějaké exponáty, aby mohlo být muzeum otevřeno. Stalo se tak 26. října 1946.¹¹⁵

Největším spojujícím článkem, který město brzo sjednotil, byl ovšem sport. Většina přistěhovalců byli, jak již bylo řečeno výše, mladí lidé a mnozí z nich jak sportovali, tak se zajímali i sport. Nelze se proto divit, že prvním sdružením, které ve městě obnovilo již v červnu 1945 svoji činnost, byl tělovýchovný spolek Sokol.¹¹⁶ Ten se stal brzy jednou z nejoblíbenějších institucí ve městě. Cestu si do něj našli nejen staří Sokolové z dob předválečných nebo z oblastí kde Sokol existoval (Banát v Rumunsku, Volyně), ale i lidé kde nebyl (především Maďarsko a zapadlé části ČSR).

Mnozí z obyvatel však pro tělovýchovu neměli pochopení. Paní Zetková vzpomíná na Slováka, který pravidelně udával na policii, že v Sokolském domě se dějí nepřístojnosti, neboť se tam „scházejí prostitutky“. Později se vysvětlilo, že muž pocházející ze zapadlého koutu Slovenska považoval každou ženu v kalhotách či šortkách za prostitutku, protože jen ty se dle jeho interpretace oblékají do kalhot a provádějí cviky jako chomutovské sokolky. Naštěstí se pán dal přesvědčit, že se o žádné rejdy nekalých živlů nejedná a ve své protisokolské činnosti ustal.¹¹⁷

Po válce obnovil svoji činnost i fotbalový klub ČSK - Český sportovní klub, který byl založen českou menšinou roku 1912. Vedle něho však vznikla celá řada jiných klubů. Ostatně fotbal byl již tehdy nejpopulárnějším sportem a

¹¹⁴ Není jisté bez zajímavosti, že v roce 2007, kdy se na místě bývalého úkrytu památek, začal záchranný archeologický průzkum, podařilo se některé znovu objevit a předat zpět do muzea.

¹¹⁵ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002, s. 118.

¹¹⁶ Ježil, František, Chomutovský Sokol, 1998, s. 14.

¹¹⁷ Rozhovor s paní Zetkovou, 25. 11. 2010.

každý, kdo měl, míčodu jej hrál. Tak ve městě vzniklo přes deset fotbalových klubů, které často neměli ani dresy a rozpoznávali se často jen podle pásky na rukávu.¹¹⁸ Tyto kluby během doby samozřejmě zanikali a zůstal pouze nejstarší ČSK, který s dobou měnil názvy (od Spojocel přes Sokol a Hutník).

Dne 9. listopadu 1945 byl také založen český klub ledního hokeje, který navázal na tradice českého a německého klubu z předválečných let. Vedle fotbalu byl však hokej v té době Popelkou (většina přistěhovalců tento sport poznala až v Chomutově) a hráči neměli dokonce vlastní vybavení a dresy si museli půjčovat od svých kolegů z fotbalového klubu. To se však změnilo po mistrovství světa v hokeji v roce 1947 v Praze, kde národní reprezentace získala zlaté medaile a oživila zájem o tento sport a dodnes je ve městě sportem číslo jedna.¹¹⁹

Nebyl to samozřejmě jenom fotbal, hokej a kolektivní cvičení v Sokole, ale i jiné sporty, které se v Chomutově po válce rychle rozšířili a získali si popularitu. Mezi ně patřil řecko-římský zápas, box, běhání, atletika později basketbal a volejbal. Tato na svou dobu poměrně bohatá nabídka přilákala spoustu mladých sportu chtivých lidí všech národností. V klubech se samozřejmě nespojovali jen sportovci, ale také jejich fanoušci.

Snad nejpopulárnější letní masovou zábavou se stalo plavání, ke kterému byly obzvláště vhodné podmínky na unikátním Kamencovém jezeře a plavecké závody pořádané na jezeře se stali stejně masovou záležitostí jako fotbal nebo v zimě hokej a dokázali přilákat tisíce lidí.¹²⁰

V Chomutově se provozovaly sporty i méně tradiční. Obzvláště velké oblibě se těšil se v poválečných letech zápas ve volném boji tedy obdoba dnešního wrestlingu. Ten samozřejmě nebyl moc sportem jako spíše dobře

¹¹⁸ Rozhovor s panem Zdeňkem Šantorou, 4. 5. 2010.

¹¹⁹ <<http://www.klhchomutov.cz/zobraz.asp?t=historie>> [22.4.2011]

¹²⁰ Plavecké závody na Kamencovém jezeře, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 180, 1947.

nacvičenou akční show. Ta měla zhruba stále stejný scénář. Dva „znepřátelené“ gangy se pustily do drsné rvačky plné kaskadérských kousků, přičemž v rozhodujícím okamžiku přijel na Harley-Davidson maskovaný hrdina zvaný velice invenčně „Černá Maska“, který všechny rváče zlikvidoval (přičemž dostal i „pěkných pár ran“), nastolil klid a pořádek a opět odjel v mraku kouře na svém silném stroji. Občas zachránil krasavici v nouzi, někdy se postavil na stranu slabších či vyčistil doupe bankovních lupičů, ale v ději tohoto „sportovně-kulturního utkání“ se jednalo především o akci. A tu brali někteří diváci (především ti naivnější) skutečně velmi vážně. Jednou se proto stalo, že se fanoušci, příslušníci různých národnostních minorit, dohodli a rozhodli se „Černé Masce“ pomoci. Vyzbrojili se proto řetězy a holemi a při příjezdu „Černé Masky“ se spolu se svým hrdinou pustili do „gangsterů“, kteří nestačili utíkat. Když se vše vysvětlilo, chtěli si to však „podvedení“ fanoušci vyříkat i s „Černou Maskou“. Ten ale měl asi z podobných situací své zkušenosti, takže se mu podařilo muže uklidnit a sbratřit je s „gangstery“ a samozřejmě i s ním v místní hospodě.¹²¹

Sport také poměrně ovlivnil chování mladých žen a dívek. Je potřeba si uvědomit, že v různých krajích, odkud přicházely, panovaly různé zvyky a společenská tabu, které dívkám sport a společenské aktivity bez dohledu rodičů nebo muže téměř zapovídaly. Obzvláště jak aktivní tak pasivní sport byl u dívky v mnoha oblastech téměř považován téměř za zločin. V novém prostředí se však začalo mnohé měnit. Dívky nejen že začali sportu fandit a chodit na něj (včetně těch sportů, na které samotná dívka bez doprovodu muže bez skandálu navštívit ani v „civilizovaných“ krajích nemohla, jako byl box, či zápas ve volném stylu) ale i aktivně provozovat. To, jak již jsme viděli výše, se mnohým staromilcům nelíbilo. Lze říci, že mnohé z žen nejen díky sportu, ale především prostředí, kdy se musely spolehnout pouze samy na sebe, bez opory v rodině nebo muži a emancipovaly se.

¹²¹

Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 21. 10. 2010.

8. Politika a Chomutov 1945-48

První politickou stranou, která se po válce na Chomutovsku konsolidovala, byla 18. května 1945 komunistická strana. Ta byla složena především z místního německého obyvatelstva. Už o dva dny později však byli všichni Němci ze strany dočasně vyloučeni a komunisté přešli plně pod české vedení. Dne 11. června 1945 ohlásili ustavení svých organizací sociální demokraté a národní socialisté. Tyto strany si pak již 20. června 1945 paritně rozdělili pozice v šesti místné Místní správní komisi. Od 4. července 1945 obnovili svoji činnost ve městě také lidovci.¹²²

Od osvobození projevovali hlavně komunisté na Chomutovsku horečnou aktivitu. Těm v prvních měsících usnadňovalo značně činnost to, že obyvatelstvo města tvořili především mladí Češi, kteří měli o komunistech, jejich cílech a ideologii značně zkreslenou a zidealizovanou představu. Ti, kteří o nich neměli žádnou představu, také do strany vstupovali, neboť to bylo v té době moderní a stylové nebo se samozřejmě do strany přihlásili z prospěchářství. Mnozí opustili stranu ještě před únorem 1948, zklamáni z jejího vývoje, pro mnohé znamenal vystřízlivění z komunistických ideálů či činnosti tohoto „elitního“ spolku až vývoj po roce 1948 a 50. léta. Největší úder důvěryhodnosti KSČ pak dala měnová reforma v roce 1953, která přinesla doslova úprk členů. Motivací k opuštění strany byla často finanční - komunisté chtěli jako příspěvek poměrně vysoké procento z platu, které mnohé rodinné finance zatěžovalo. Pro paní Šulkovou proto nebylo problémem s použitím tohoto argumentu přemluvit svého muže k opuštění strany „rolníků a dělníků“.¹²³

Sebedůvěra komunistů byla obrovská, což dokazuje incident z 16. května 1946, kdy vrátný Krčka z Manesmanových závodů našel v koši na papír leták

¹²² Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002. s. 115.

s protikomunistickými hesly. Po prohlídce závodu se další našel u člena národních socialistů. Krčka nelenil a vše nahlásil závodní radě, která již v té době byla ovládána komunisty, která všech šest národních socialistů zaměstnaných v závodu propuštěno s tím, že jsou zahálčiví a neplní normy. Druhý den nebyli propuštění zaměstnanci vpuštěni na svá pracoviště a byli jen povoláni do kanceláře závodní rady. Zde došlo k prudké hádce při níž nejmenovaný člen závodní rady a KSČ, národním socialistům vyhrožoval a rozběsnil se takovým způsobem, že je dokonce i fyzicky inzultoval. Celou věc se snažili před volbami komunisté jednoznačně skandalizovat, a proto na místo povolali členy Okresní správní komise, členy národní bezpečnosti a dokonce i kriminální policie aby případ vyšetřili. Vše však skončilo ohromnou blamáží. Jak se ukázalo „hanopis“ nebyl ničím jiným než předvolebním letákem České strany národně sociální, který byl schválen jak vedením ČSNS, tak prošel i státní cenzurou. Zda byli národní socialisté opět přijati na svá místa, bohužel dokument neuvádí.¹²⁴

Nebylo tedy divu, že Chomutovsko lákalo různé vládní činitele, především ty z komunistické strany a docházelo k mnoha manifestacím na podporu obnovené republiky a její politiky. Již 9. srpna 1945 navštívil město předseda vlády Zdeněk Fierlinger, místopředseda vlády Klement Gottwald a ministr obrany Ludvík Svoboda. Ti vyjádřili uspokojení nad průběhem vysídlování a obnovy pohraničí.¹²⁵ 25. října 1945 se konala komunisty svolaná manifestace na podporu znárodnovacích dekretů, které o den dříve podepsal prezident Eduard Beneš.¹²⁶ Před volbami v květnu 1946 se s návštěvami politiků skutečně roztrhl pytel. V lednu tuto sérii začal komunistický ministr informací Václav Nosek, v březnu pak národní socialista a předseda prozatímního Národního shromáždění Josef David, v dubnu přijel řečnit komunistický ministr

¹²³ Rozhovor s paní Marií Šulkovou, 29. 10.2010.

¹²⁴ SOkA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart.1.

¹²⁵ Binterová, Zdena, Rok 1945 na Chomutovsku, Chomutov, 1995, s. 21.

vnitru Václav Nosek.¹²⁷ Ke komu tíhnou voliči, se jasně ukázalo na předvolebních mítincích, které proběhli těsně před volbami. Zatímco národní socialisté dokázali 23. května 1946 přilákat na svoje shromáždění 600 lidí, sociální demokraté 25. května 1946 dokonce jen 500 lidí, komunistům se podařilo, v čele s jejich hlavním mluvčím poslancem Antonínem Zápotockým, přilákat 5000(!) posluchačů. Přesto to byl jediný mítink, který byl narušen. Neznámé osobě se podařilo do davu hodit letáky konkurenčních národních socialistů¹²⁸

Ve volbách do Ústavodárného národního shromáždění, které proběhly 26. května 1946, tak, jak se předpokládalo, vyhráli komunisté. Ovšem nikdo nečekal, jak toto vítězství bude drtivé. Z celkem 11860 voličů, kteří přišli k volbám, plných 6452 tedy 54,4% dalo svůj hlas komunistům, kteří získali 23 mandátů v plénu Národního výboru (dále NV), na druhém místě skončili s téměř 30% ztrátou národní socialisté, které volilo 2436 lidí (20,54% voličů) a získali 9 mandátů v NV, na třetím místě s téměř minimálním rozdílem na národní socialisty skončili sociální demokraté 2343 hlasy (19,76% voličů) a 8 mandáty v NV, na posledním místě skončili lidovci s pouhými 629 voliči (5,30%) a 2 mandáty.¹²⁹

Komunisté na oslavu svého vítězství na radnici vyvěsili svoji rudou stranickou vlajku.¹³⁰ Lze jen konstatovat, že pokud by se volby konaly jen o několik měsíců později, kdy do města začali přicházet Češi z Volyně a Podkarpatští Rusíni, kteří měli s komunisty a se sovětskou mocí přímou zkušenost, volby by rozhodně pro komunisty nedopadly tak jednoznačným úspěchem. Polosvobodné volby roku 1946 se stali na dlouhou dobu posledními,

¹²⁶ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002. s. 116.

¹²⁷ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem 2002. s. 117.

¹²⁸ SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, kart. 1.

¹²⁹ Výsledky voleb v Chomutově, Fond SOKA Chomutov, Fond ONV Chomutov, inv. č. 213.

ve kterých občané Chomutova alespoň z části mohli projevit svoji vůli. Další svobodné volby se konali až po 44 letech v červnu 1990...

Dne 3. července 1946 se poprvé schází Městský národní výbor (dále MěstNV) a zaniká Místní správní komise. Od začátku radu MěstNV plně ovládli komunisté, kteří obsadili 8 z 14 míst. Po třech si pak rozdělili sociální demokraté a národní socialisté. Jejím předsedou se stal Václav Strejc, nestraník z kandidátky KSČ. Ten byl podle strany jako nestraník spolu s ostatními členy málo radikální a nedůvěryhodný a byl proto 6. října 1947 spolu se všemi komunistickými členy rady a všemi jejich náhradníky odvolán a na jejich místa jmenovala strana prověřené soudruhy. 7. října 1947 byl do čela MěstNV hladce zvolen člen komunistické strany ing. Jaroslav Dosoudil. Ten okamžitě začal zasahovat do vedení samosprávy ve prospěch komunistů. Již 20. října se komunisté snažili vyjádřit nedůvěru a odvolat všechny členy živnostenské komise, která byla jedna z mála, ve které komunisté neměli absolutní převahu. Proti tomu se však postavili jak sociální demokraté, tak národní socialisté a odmítli převzít dopisy se stanoviskem rady k této věci. Na nového předsedu MěstNV ing. Dosoudila si 8. prosince 1947 stěžoval také bytový referent, kterému se Dosoudil snažil zasahovat do pravomocí. Dosoudil však vše označil za nedorozumění a celou věc tím uzavřel.¹³¹

S tím jak se blížil nový rok, ve kterém, jak se mnozí správně domnívali, se stane něco zlomového, se aktivizoval i zájem komunistů o Chomutov. Již 2. října 1947 objevila v ústeckém kraji skupina komunistických poslanců, která měla prověřit různé „nešvary“ především v oblasti zásobování.¹³² V polovině října se ve městě objevil na krátké návštěvě komunistický ministr vnitra Václav Nosek. Ani místní komunisté nezůstávali pozadu. Především z jejich iniciativy

¹³⁰ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 117.

¹³¹ Rak, Petr. Chomutov 1252-2002. Vybraná data ze 750 let historie města, Ústí nad Labem, 2002, s. 118.

¹³² Delegace poslanců KSČ v pohraničí, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 178, 1947.

se sešla 9. října 1947 celozávodní schůze Spojených oceláren na podporu návrhu KSČ na vypsání milionářské daně.¹³³ Těsně před vánoci, 20. prosince 1947, se z popudu komunistů sešla manifestace na podporu věrného spojení se Sovětským svazem. Demonstrace byla k zármutku mnoha účastníků ochuzena o původně ohlášený projev ministra sociální péče Zdeňka Nejedlého, který se kvůli nemoci omluvil. Touto demonstrací se de facto uzavřel rok 1947. Scéna pro komunistický únorový puč roku 1948 byla však na Chomutovsku již připravena...¹³⁴

¹³³ Spojené ocelárny žádají zdanění milionářů, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 183, 1947.

¹³⁴ Chomutovští manifestovali za věrné spojení se SSSR, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 267, 1947.

Závěrem

Jak jsme si ukázali, poválečné roky 1945-48 znamenaly jak pro Chomutov, tak pro jeho obyvatele skutečnou změnu. Samozřejmě, že ne všechny tyto změny byly kladné. K nejhoršímu, k čemu v této době na Chomutovsku došlo, byly excesy vůči původnímu německému obyvatelstvu, ve kterých si mnozí vylévali vztek a vyřizovali účty z doby války. Obzvláště poškodilo pověst obyvatelstva chování mnoha „zlatokopů“, kteří rozkradli a zničili velkou spoustu majetku po původních obyvatelích. Bohužel tento zkreslený obraz primitivního rabujícího zlotřilce vyhánějícího a vraždícího původní obyvatelstvo Sudet je stále pro mnohé obyvatele vnitřních Čech představou o poválečných osídlencích pohraničí. Ve společnosti je zakořeněno také to, že Severní Čechy jsou rájem asociálů, různých pobudů a nepřizpůsobivých, což také do jisté míry pochází z legend z poválečné doby, kdy se nově osidlované oblasti dostalo těchto nelichotivých přívísek a vývoji za komunismu a bohužel i po Sametové revoluci spolu s prezentací kraje v médiích mnohé v jejich představách o Severních Čechách jako o nějakém moderním Klondiku jen utvrzuje.

Došlo také ke zpustnutí mnoha vsí především v horských oblastech, pro které se nenašli noví obyvatelé ochotní snášet drsné podmínky zde panující. Nebyla to samozřejmě vina jen odsunu. Jak jsme výše ukázali na příkladu Vejprt, docházelo k snižování počtů obyvatel v horských obcích již před 2. světovou válkou a mnohé obce se již před ní často ocitaly na hranici zániku a mnohé samoty v meziválečném období také zůstávaly opuštěné. Odliv obyvatelstva měl také samozřejmě vliv i na hospodaření kraje. Vymizela spousta drobných řemesel, která měla v kraji tradici a kterými se živilo místní obyvatelstvo během zimního období, tedy v době mimo sezónu. Mezi tyto tradiční řemesla patřilo například košíkářství, hračkářství nebo korálkářství.

V roce 1947 oproti roku 1940 také poklesla kvůli nedostatku lesních dělníků těžba dřeva o více než 2/3.¹³⁵

V samotném městě se výroba soustředila jen na nejtěžší průmysl, který zde byl. Tedy na hutě a válcovny trub. Téměř okamžitě po válce ve městě skončil veškerý lehčí průmysl jako například výroba konzerv a hodinek, pro jejichž výrobu po odsunu scházeli specialisté. Stejně tak skončila výroba klobouků. Z okolí Chomutova zanikla například ve Vejprtech puškařská manufaktura se stoletou tradicí. Jednalo se skutečně o velkou hospodářskou tragédii. Jednostranné zaměření se mělo po více než 40 letech obyvatelům Chomutovska těžce nevyplatit.¹³⁶

Stejně tak zaniklo mnoho tradic, zvyků a dá se říci, že celá lidová kultura původních obyvatel, která vzala za své spolu s jejich odsunem. S tímto zánikem odešla také lokální vlastenectví, povědomí a láska ke svému městu, okolní přírodě a kraji. Nebylo proto divu, že za 40 let se dostal Chomutov do značně zdevastovaného stavu a při honu za tunami uhlí mu dokonce hrozil osud blízkého Mostu, který v souboji s doly a požadavky těžkého průmyslu nakonec prohrál a musel ustoupit těžbě. I po více než 65 letech si mnozí potomci těch, co po roce 1945 na Chomutovsko přicházeli, vztah ke svému domovu teprve hledají, i když je potřeba říci, že situace se od roku 1989 velmi zlepšila což je vidět i na kdysi zanedbané tváři města.

Úspěchy, které přineslo poválečné období, nejsou pro mnohé z dnešního pohledu tak zřejmé, přesto tu jsou a nelze je přehlížet. Velikým úspěchem bylo vytvoření a konsolidace společnosti z tolika rozdílných kultur na různé civilizační a sociální úrovni. Tito lidé se ve městě rychle zabydleli a získali zde nový domov. Je třeba zdůraznit, že mezi mnoha etniky v jejich původních

¹³⁵ Nezapomínejte na pohraniční horské obce, Informační služba Ústí n. L., Ročník 2. Č. 33, 1947.

¹³⁶ Zábranský, František. Chomutov - Historický průvodce a zajímavosti města, Chomutov, 1978, s. 10-20, s. 90.

domovinách panovala po staletí nenávist. Přesto zde došlo jen k minimu národnostních rozmíšek. Obdivuhodné bylo také navrácení života do normálních kolejí a konsolidace státní moci ve velmi krátké době. Ve městě našlo uplatnění také mnoho podnikavých a kulturních lidí, kteří byli schopni oživit jak podnikatelské prostředí, tak i kulturní život města, který se stal velmi bohatým a pestrým. Vzhledem k událostem po roce 1948 trvalo poněkud déle, než se mohli projevit a pokud již se projevovali, byly jim často házeny klacky pod nohy, přesto město díky nim získalo mnoho nových tradic a mnohé staré se právě díky jejich aktivitě znovu obnovují. Jako příklad můžeme jmenovat aktivity Chomutovské ostrostřelecké společnosti založené roku 2006 jako nástupce historických chomutovských ostrostřelců, jejichž historie sahala až do 16. století.¹³⁷

Bohužel, všechny tyto slibné trendy, jak v hospodářství kde se mnoha podnikatelům začalo dařit tak ve společnosti, která se zde začala utvářet, které mohly v krátké době z Chomutovska udělat prosperující kraj a slibně se rozvíjející město s mladou, schopnou populací, která se nebála pracovat, přerušil vývoj po únoru 1948, který mnohé úspěchy a kladný vývoj města proměnil vniveč. Na kladné počátky se mohlo navázat až po 41 letech, kdy byla však situace diametrálně jiná a mnohem složitější. Právě proto by se však měla připomínat památka těch, co do města přišli s čistými úmysly a nechtěli nic jiného než v Chomutově najít nový domov a klidný a poctivý život. Bez jejich zapojení a obětí by totiž nikdy moderní společnost v tak rychlé době nevznikla.

¹³⁷ <<http://www.ostrostrelec.eu/index.html>> [22.4.2011]

Zdroje:

Prameny netištěné

SOkA Chomutov se sídlem v Kadani, Fond Měst NV Chomutov

SOkA Chomutov se sídlem v Kadani, Fond ONV Chomutov

Fond Oblastního muzea v Chomutově

Literatura

Fiala, J. Chomutov 1945, Chomutov, 1970

Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha. 1996

Ježil, František, Chomutovský Sokol, 1998

Knopp, Guido, Exodus - Osud vyhnanců, Praha, 2006

Kural, Václav, Radvanovský, Zdeněk a kol. "Sudety" pod hákovým křížem, Ústí nad Labem, 2002

Marek, Jindřich. Smrt v celním pásmu. Historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948 , Cheb, 2000

Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku, Praha, 1990

Rak, Petr, Chomutov 1253 - 1999, Chomutov, 2000

Růžek, Vlastislav, Bývalý okres Chomutov 1945 - 1947. Odsun německého obyvatelstva, Chomutov, 1995

Růžek, Vlastislav, Rok 1945 na Chomutovsku, Chomutov, 1995

Staněk, Tomáš, Tábory v českých zemích 1945-1948, Šenov u Ostravy 1996

Staněk, Tomáš. Perzekuce 1945 : Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích v květnu - srpnu 1945, Praha, 1996

Statistisches Gemeindelexikon der Čechoslovakischen Republik I., Land Böhmen, Praha, 1935

Vaněk, Miroslav a kolektiv: Orální historie: Metodické a "technické" postupy, Olomouc, 2003

Zábranský, František. Chomutov – Historický průvodce a zajímavosti města. Chomutov, 1978

Zimmermann, Volker: Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945), Praha, 2001

Diplomové práce

Jakub Haviar, Osídlování Chomutovska v letech 1945-1952, Praha, 2009, s. 104. Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin.

Slavíček, J., Sociakol – družstvo pro osídlování pohraničí, Praha, 2005. 144 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na Ústavu hospodářských a sociálních dějin.

Noviny a periodika

Chomutovské noviny (2008)

Nástup (2009)

Památky-příroda-život (1989-1995)

Internetové zdroje

www.ceskenarodnilisty.cz

<cs.wikipedia.org>

<de.wikipedia.org>

<en.wikipedia.org>

< www.klhchomutov.cz >

< www.ostrostrelec.eu >

Pamětníci

Krystina Čechová (1928)

Marie Šulková (1926)

Paulína Halvoníková (1916 - 2010)

Vlasta Amrožová (1917-2011)

Vlasta Šulkova (1952)

Vlasta Zetková (1927)

Zdeněk Šantora (1938)

Seznam zkratk:

ČSNS	Česká strana národně socialistická
KSČ	Komunistická strana Československa
MěstNV	Městský národní výbor
MSK	Místní správní komise
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národně socialistická německá dělnická strana)
ONV	Okresní národní výbor
SdP	Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOKa	Státní okresní archiv

Obsah

Úvod	5
1. Chomutov 1938-45: od monolitu po Babylon	10
2. Poslední dny nacistické správy, osvobození a první dny v nové republice	20
3. Perzekuce a odsun německého obyvatelstva	24
4. Přistěhovalci a osídlenci	31
5. Příchod na Chomutovsko	35
6. Každodenní poválečný život na Chomutovsku	39
7. Kultura, sport a vznik společnosti na Chomutovsku	48
8. Politika a Chomutov 1945-48	53
Závěrem	58
Zdroje	61